SLOVENSKÁ REČ
ROČNÍK XIV — ČÍSLO 9—10

Používanie a nahrádzanie slovesa prevádzať-prevodzovať

JÁN HORECKÝ

1. V poslednom čase sa neobyčajne rozšírilo používanie slovesa *prevádzať — prevodzovať,* a to často aj tam, kde nie je potrebné, ba kde je priamo proti sústave slovenského spisovného jazyka. Treba preto bližšie pozrieť na jeho významové i funkčné oprávnenie.

Význam a zaradenie každého slovenského slovesa sú gramaticky dané jeho postavením vo vidovej sústave, závislom často aj od využitia prípadných predpôn a s hľadiska čisto sémantického aj schopnosťou spájať sa iba s predmetmi určitého druhu, s inými nie.

S hľadiska vidovej sústavy treba predovšetkým zdôrazniť, že sloveso *prevádzať — prevodzovať* patrí k trvaciemu základnému slovesu *viesť,* ktoré okrem tohto trvacieho vidu má aj vid pokračovací — *viesť* a opakovací — *vodievať.* Tento posledný však nie je produktívny v tom smysle, že sa od neho nedá utvoriť príslušný dokonavý protiklad, ako je to možné pri vide trvacom i pokračovacom s pomocou príslušnej predpony, ktorá však okrem zmeny vidu prináša aj zmenu významovú a stáva sa tak dôležitým, s vidom úzko spätým činiteľom sémantickým. Takáto významová modifikácia býva často — a pri našom slovese *viesť — viesť* v každom prípade — primárnejšou než modifikácia vidová, preto sa ku každému dokonavému predponovému slovesu tvorí obyčajne aj príslušný nedokonavý proti-

klad pokračovacieho typu. Pri slovese *viesť* je táto možnosť využitá pri všetkých bežných predponách okrem predpony *po-*, takže nemáme tvary *poviesť — povádzať*. Rozumie sa, že aspoň teoreticky možno ku každej takejto dvojici, resp. k vidu pokračovaciemu utvoriť aj sloveso vidu opakovacieho (napr. *uvádzavať, podvádzavať, vyvádzavať* a pod.).

Pri pokračovacom vide *vodiť* sú však vidové pomery o niečo komplikovanejšie a výskyt jednotlivých vidových typov vcelku chudobnejší. S pomocou predpôn sa tu totiž tvoria dokonavé slovesá dvojakého druhu: jednak konkrétne, s významom ‚dokončiť činnosť, v minulosti opakovanú' *(navodiť sa detí do školy, vyvodiť kurence, odvodiť, rozvodiť stráže)*, jednak abstraktné, v ktorých vidový význam predpony prevláda nad jej významom obsahovým *(navodiť predstavu, privodiť stav, vyvodiť, odvodiť pravidlo)*. Pritom je dôležité, že k dokonavým končiacim slovesám od *viesť* nemožno tvoriť príslušný nedokonavý protiklad, kým k dokonavým chvíľkovým to zpravidla možné je *(vyvodiť — vyvodzovať, dovodiť — dovodzovať, privodiť — privodzovať)*. Len teoreticky je tu možný aj vid opakovací vo forme *navodzúvať, vyvodzúvať* a pod.

2. Pozrime teraz, aké miesto v tejto sústave slovesa *viesť* a jeho odvodenín zaujímajú naše slovesá *prevádzať — prevodzovať*.

Obidve patria k vidu pokračovaciemu, len s tým rozdielom, že prvé je odvodené od základného vidu trvacieho *(viesť — prevádzať)*, druhé od základného vidu opakovacieho *(vodiť — prevodzovať)*, v oboch prípadoch však s pomocou predpony *pre-*, ktorej význam je dôležitý iba pri určovaní významu týchto slovies, nie ich vidu.

Dôležité však je, že typ *prevodzovať* nezapadá organicky do vidovej sústavy slovesa *viesť*, ako sme ju práve naznačili, lebo nemá dokonavý protiklad rovnakého významu, z ktorého by sa vlastne dalo odvodiť. Sloveso *prevodiť*, ktoré sa v slovenčine skutočne vyskytuje, nepatrí totiž významove k slovesu *prevodzovať* práve pre rozdielny význam jeho predpony. Kým v slovese *prevodiť* dáva predpona základnému slovesu *viesť — vodiť* význam ‚dôkladne, resp. cez niečo, po niečom povodiť

v minulosti' (teda dej pokračovací), v slovese *prevodzovať* má predpona význam úplne všeobecný ‚vpred vzhľadom na čas'.

Vzhľadom na tieto skutočnosti treba teda sloveso *prevodzovať* pokladať iba za doslovný prepis českého slovesa *provozovati,* utvoreného sekundárne z deverbatíva *provoz.* Ako odborný termín by, pravda, aj takéto prevzaté sloveso mohlo v slovenčine obstáť, keby nemalo vážneho konkurenta v slovese *prevádzať,* súvisiacom s podstatným menom *prevádzka,* ktoré je proti českému *provoz* len nedávno utvorené podľa vzoru *vychádzka, dochádzka, prechádzka.* Práve pre túto tesnú súvislosť so substantívom *prevádzka* a pre nedostatok akéhokoľvek vidového vzťahu medzi týmito dvoma slovesami nebolo by správne užívať sloveso *prevodzovať,* aj inak významove osihotené, na úkor bežnejšieho slovesa *prevádzať.*

Treba, pravdaže, hneď poznamenať, že aj sloveso *prevádzať* v tomto význame (‚robiť, vykonávať') nezapadá vlastne do vidovej sústavy slovesa *viesť — voditi,* pretože nemá príslušný dokonavý protiklad: proti výrazu *prevádzať remeslo, živnosť* nemožno klásť výrazy s dokonavým vidom *previesť remeslo, živnosť* (iba ak vo význame ‚dať prepísať na iného'). Naša skutočne jestvujúca dvojica *previesť — prevádzať* musí teda patriť k inému, iba zvukove shodnému, ale významove úplne odlišnému slovesu.

Pôvodné slovenské sloveso *prevádzať,* proti ktorého nadmernému používaniu práve brojíme, má niekoľko významov, daných z veľkej časti aj odlišnou predložkovou väzbou predmetu. Je to predovšetkým význam miestny, charakterizovaný predložkovou väzbou ‚niekoho, niečo cez niečo': *prevádzať osla cez lavičku* (prípadne v pasívnej alebo neosobnej forme: *tekutina sa prevádza cez hmotu*). Ďalej má toto sloveso význam vzťahový, charakterizovaný väzbou s predložkou *na: previesť, prevádzať kapitál, peniaze na bežný účet, na príkazcu* (resp. *peniaze sa prevádzajú na bežný účet*) a pod. Tretí význam je prenesený a znamená ‚oklamať niekoho': *previesť svojich prenasledovateľov* (zdá sa, že sa vyskytuje zväčša iba vo vide dokonavom). Napokon sem možno ešte veľmi voľne priradiť aj štvrtý význam, v ktorom predpona *pre-* dáva slovesnému základu najvšeobecnejší význam ‚vykonávať slovesný dej, na-

značený príslušným slovesným podstatným menom alebo deverbatívom' *(prevádzať skúmanie, výskum)*. A práve s týmto významom sa najčastejšie pletie skutočný význam slovesa *prevádzať* vo význame *provozovati*.

3. V praxi by teda bolo osožné používať sloveso *prevádzať* iba v jeho vlastnom význame, totiž tam, kde nemôže byť v dokonavom vide a kde sa dá prípadne aj nahradiť substantívom *prevádzka*. Teda napr. *prevádzka živnosti — prevádzať živnosť* (nemožno povedať *previesť živnosť*); podobne *prevádzka remesla, stavby*. Nemalo by sa používať ani v opačnom prípade, keď síce možno použiť dokonavý vid *(previesť osvetovú službu)*, ale kde nemožno použiť substantívum *prevádzka*. Prakticky by teda toto sloveso ostalo obmedzené iba na oblasť jazyka technickej praxe.

Vo všetkých ostatných prípadoch by bolo dobre nahradzovať sloveso *prevádzať — previesť* alebo konkrétnejším špeciálnym slovesom, alebo, ak to nejde, aspoň vhodným slovesom zo synonymného radu *robiť, vykonávať, uskutočňovať, spĺňať*.

Netreba sa ani veľmi rozširovať o tom, že spojenie slovesa *prevádzať*, práve tak ako slovesa *robiť* a *vykonávať* so slovesným podstatným menom, ktorým sa vyjadruje vlastný význam výrazu, je veľmi často nepotrebný pleonazmus. Vidieť to z niekoľkých príkladov, kde sa takýto opisný výraz dá veľmi ľahko nahradiť príslušným slovesom: *prevádzať vytáčanie = vytáčať, prevádzať nahliadnutie = nahliadať, prevádzať sbieranie = sbierať, prevádzať vydanie = vydávať, prevádzať spracovanie = spracúvať, prevádzať množenie = množiť, prevádzať vyšetrovanie = vyšetrovať, prevádzať čistenie = čistiť, prevádzať strihanie = strihať*. To isté platí do veľkej miery aj o spojeniach takýchto slovies s príslušnými deverbatívami, ktorých dejovosť je ešte úplne jasná: *prevádzať zárez = zárezovať, prevádzať postrek = postrekovať, prevádzať sber = sbierať, prevádzať ochranu = ochraňovať, prevádzať štúdium = študovať, prevádzať zmenu = meniť*.

Nahradiť takéto spojenie len slovesom nie je však možné a výhodné v každom prípade. Ak je základným podstatným menom napr. pomenovanie združené *(protipožiarna ochrana)*

alebo ak je pre významovú jasnosť a presnosť potrebné ponechať pôvodnú formu pomenovania, prípadne použiť trpný rod, nemožno vyhnúť takým väzbám, ako napr. *vykonávať protipožiarnu ochranu* (nie: „protipožiarne ochraňovať"), *vykonať vyšetrovanie, robiť prebierkovú ťažbu* (nie: „prebierkove ťažiť"), *ak nebola vykonaná prebierková ťažba* (nie: „ak sa prebierkove nevyťažilo") a pod. Takéto prípady sú časté práve v odborných jazykových štýloch, kde vzhľadom na terminologickú presnosť a ustálenosť majú aj deverbatíva typu *ťažba, ochrana, vyšetrovanie* presne vymedzený významový obsah, presnejšie než v príslušných slovesách.

Nemožno a ani im netreba úplne vyhnúť, ale je otázka, či sa nedá vyhnúť slovesu *prevádzať* a nahradiť ho inými slovesami podobného druhu i významu, medzi ktoré možno v slovenčine uvádzať, ako sme už spomenuli, napr. slovesá *robiť, vykonávať, uskutočňovať* a *spĺňať*.

4. Vieme, že mnohé priechodné slovesá, aby maly plný význam, resp. jeden z plných významov, potrebujú doplnenie priamym predmetom, na ktorý sa ich činnosť alebo dej vzťahuje. Pri niektorých slovesách môže byť takýmto významovým doplnkom iba pomenovanie jednej veci, význam daného slovesa sa môže vzťahovať iba na jeden predmet, kým pri iných slovesách sa ich význam môže vzťahovať na veľký počet rozličných predmetov. Čím viac takýchto predmetov môže slovesný dej zasahovať, tým širší je jeho významový okruh a tým je aj jeho vlastný význam menej jasný a menej vyhranený. Krajnými prípadmi vzhľadom na tieto skutočnosti sú na jednej strane slovesá, ktoré možno dopĺňať iba jediným slovom, resp. jemu blízkymi slovami *(spievať pieseň, prednášať báseň, reč),* na druhej strane slovesá, ktoré možno doplniť temer neobmedzeným počtom slov. Slovesá tohto druhu nemajú temer už ani konkrétny, špeciálny význam, často iba naznačujú, že ide o slovesný dej, a určujú čas a spôsob daného jazykového prejavu. Takto sa veľmi približujú k ostatným usúvzťažňovacím prvkom jazyka *(predložky, spojky),* a preto ich niektorí bádatelia aj zaraďujú do osobitnej skupiny tzv. prázdnych slov, resp. slovies v protiklade k slovám obsahovým.

Takýmto „prázdnym" slovesom s veľmi všeobecným významom, podobne ako v iných jazykoch, popri slovese *prevádzať* je sloveso *robiť* (porov. nem. *machen*, fr. *faire*, angl. *to make*) s dokonavým protikladom *urobiť*, v ktorom predpona *u-* nemá nijaký slovný význam, iba naznačuje dokonavosť slovesného deja. Práve pre túto vlastnosť však nie je dosť dobre vhodné ako náhrada za sloveso *prevádzať*, v ktorom predpona *pre-* práve dodáva význam ‚robiť niečo s nejakým cieľom'. Tento význam je však pomerne rovnocenne vystihnutý predponou *vy-* v slovese *vykonať — vykonávať*, takže sa veľmi často vyskytuje vo funkcii viac-menej prázdneho slovesa: *vykonať — vykonávať veľké služby, kus práce, druhý krok, čistku, predpísané štúdium, nariadenie, zákon, zradu, povinnosť* a pod. Ba vo veľkej väčšine prípadov, ktoré sme zistili v lístkovom materiáli SAVU, možno sloveso *prevádzať — previesť* bez akejkoľvek významovej zmeny nahradiť týmto slovesom *vykonávať — vykonať*. Uvediem iba niekoľko príkladov: *prevádzať = vykonávať obchody, úverové obchody, ťažbu, výchovu, kontrolu, prácu, cviky, spojenie, sber, odchov, advokáciu, ochranu, súdnu exekúciu, pozemkovú reformu, horolezectvo, čistenie, opravy, zmeny*. V niektorých prípadoch pritom možno týmto slovesom nahradiť aj také väzby, v ktorých sa vyskytuje sloveso *prevádzať* bez svojho dokonavého protikladu: *prevádzať — vykonávať remeslo, živnosť, ľudovýchovu*. Niekoľko príkladov na dokonavý vid: *previesť = vykonať výmenu, exekúciu, úmysel, slovný rozbor, normu, voľbu, presuny, kvalifikáciu, skúšku, adaptáciu, úpravu, žatvu, vysviacku* atď.

Synonymné sloveso *uskutočniť — uskutočňovať* má význam o niečo užší: z uvedených prípadov slovesa *prevádzať* možno ho použiť iba tam, kde po skončení naznačenej činnosti vznikne niečo konkrétneho. *Uskutočniť — uskutočňovať* teda možno napr. *zámery, plán, výpravu, myšlienku, návrh, výskum, exekúciu, premenu, deľbu majetku, pozemkovú reformu, podnik, kúpu, smernice, vodné stavby, blokádu*. V tomto smere je plnou náhradou za cudzie slovo *realizovať*, ale nie v jeho odborných národohospodárskych významoch (*realizovať pohľadávku, zmenku* a pod.). Nemožno však *„uskutočniť" advokáciu, horolezectvo, čistenie, remeslo, ľudovýchovu, vysviacku, slovný roz-*

bor, kde všade ide iba o vykonanie deja bez ohľadu na dosiahnutie alebo nedosiahnutie daného cieľa.

Ďalšie synonymné sloveso *splniť — spĺňať* má ešte užší význam, takže už temer nepatrí do tejto skupiny prázdnych slovies. Nemožno napr. *„splniť" obchod, remeslo, ochranu, prácu, kontrolu,* ale iba napr. *plán, sľub, úlohu, príkaz, žiadosť, poslanie, povinnosť, očakávanie,* teda to, čo sa od vykonania určitej činnosti už vopred očakáva. Jeho synonymom je *vyhovieť, dostáť* niečomu. Vo zvratnej neosobnej väzbe je však predsa len blízke významu slovesa *uskutočniť — uskutočňovať sa: sen, túžba, proroctvo, ideál želanie, obavy sa splnia* alebo *spĺňajú,* to jest stanú, stávajú skutočnými.

5. Záverom teda možno výsledky nášho rozboru shrnúť asi takto: Z dvojice slovies *prevodzovať — prevádzať,* ktoré sú obe novotvarmi bez opory v slovenskej vidovej sústave, je výhodnejšie používať iba tvar *prevádzať,* lebo má oporu v substantíve *prevádzka.* Smernicou pre správne používanie tohto slovesa môže byť nemožnosť použiť ho v danom význame vo vide dokonavom a možnosť nahradiť ho substantívom *prevádzka.* Vo všetkých ostatných prípadoch ho možno nahradiť slovesami *robiť, vykonávať, uskutočňovať, spĺňať,* vždy podľa okolností a významových požiadaviek. Najvýhodnejšie tu je sloveso *vykonávať,* lebo má veľmi široký a všeobecný význam ‚robiť niečo s nejakým cieľom'. Naproti tomu sloveso *uskutočňovať* má užší význam ‚robiť niečo s tým cieľom, aby vzniklo niečo konkrétneho', kým sloveso *spĺňať* má význam ‚robiť niečo, čo sa od vyplnenia danej činnosti očakáva'.

Rastic

JÁN STANISLAV

Annales Bertiniani (vyd. G. W a i t z, *Annales Bertiniani,* Hannover 1883) uvádzajú na r. 861, 862, 863, 866, 870, 871 meno kniežaťa Rastislava vo forme *Restitius,* napr.: cum *Resticio* Winidorum regulo (ad a. 861), *Restitio* Winido (ad a. 866), *Restitium* Winidorum regulum (ad a. 870).

Pápež Mikuláš I. (858—867) v liste kráľovi Ľudovítovi z mája alebo júna 864 píše: quod fidelis rex dispositum habeat venire Tullinam et deinde pacem cum rege Vulgarorum confirmare et *Rastitium* aut volendo aut nolendo sibi obedientem facere (Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev II, 148).

Vo Fuldských letopisoch od zápisu na r. 846 sa Rastislav píše *Rastiz,* napr.: *Rastizen* (ad a. 846) a pod. inokedy.

Jasné je, že tu ide o kratšie meno kniežaťa Rastislava, *Rastic.* V slovanskom prameni sa táto forma zaznačuje v Apologii mnícha Chrabra: ... *i Rastica moravska* (M. Weingart, *Texty* ... 164). V IX. stor. bola tu forma *Rastiсь.* Ukázali sme v štúdii *K otázke účinkovania Cyrila a Metoda na Slovensku* (Kultúra XV, 1943, č. 10—11, odtl. str. 31), že je to výrazne stredoslovenská forma — so západoslovanským *c* za psl. *tj* a so stredoslovenským *ra-* za psl. *or-* s cirkumflexom.

Prof. Rajko N a h t i g a l, nevediac o našej štúdii, prišiel k tomu istému záveru v štúdii *Nekaj pripomb k pretresu Hrabrovega spisa o azbuki Konstantina Cirila* (Slavistična revija, roč. I, Ljubljana 1948, str. 16). Odmieta starší názor B. L j a p u n o v a (*Ist die Form* Rasticъ *etwa beweisend für ihre westslawische Provenienz,* AfslPh XXVI, 1904, 564 a n.), podľa ktorého tu nie je patronymikum na psl. **-itjь,* ale deminutívum na **-ikъ.* K tomuto názoru sa priklonil aj Št. K u ľ b a k i n (Glas CLXVIII, 49). Netreba dlhých vysvetľovaní, že je tu psl. **-tjь,* za ktoré je u nás *-сь* (*Rasticь*) a v srbch. *-ić* (*Rastić,* napr. v Mon. Serb.). Tvar *Rostic* nie je zapísaný.

Zarážať môže *e* v zápisoch *Restitius.* Latinizovaná forma v listine pápeža Mikuláša I. z r. 864 *Rastitius* nepodáva nijakú zvláštnosť. Zaznačuje len tvar *Rasticь* v latinizovanej forme v sufixe a je ďalším svedectvom toho, že Rastislava v jeho blíz-

kom okolí volali *Rasticь* a že je to ustavične stredoslovenský tvar.

V zápisoch Annal. Bertin. máme *e* miesto *a*, ktoré môže budiť pochybnosti o správnosti zápisu a pod. A jednako sú to veľmi vzácne zápisy pre poznanie výslovnosti *a* v mene *Rasticь*. Zápis *Restitius, Resticius* nám prezrádza, že sa tu vyslovovalo *R'ästicь*.

Ide tu o zmenu skupiny *ra* v *ŕä*, veľmi dobre známu v slovanských jazykoch. Dodnes ju poznáme aj zo slovenčiny, a to strednej; v dolnooravských a gemerských nárečiach sa hovorí *bräda* (brada), *kräj* (kraj) a pod. Doklady uvádzajú napr. J. Halaša (Carpatica 1936, 164) a A. Arany (ib. 195, SMS XVIII, 20, 22). Máme ju aj v tom istom základe, z ktorého pochodí meno *Rasticь*, t. j. v slovese *rásť*, v strednej slovenčine aj *rŕsť* a z neho potom *riasť* (porov. E. Pauliny, SMS XVIII, 26).

Veľmi staré doklady na tento jav máme z Bratislavy. Meno Bratislavy sa zapisuje nielen *Braslav*espurch, ale aj *Brezalaus*purc a *Preslawa*spurch. Ide o slovenské meno *Braslav*, resp. obmenené v *Br'äslav*. Z formy na *Br'ä-* je napokon aj *Pressburg*. O tom v mojom *Sloven. juhu* ... II, 76 a n.

V susedstve Bratislavy je *Rača* a táto sa zapisuje *Racha* 1296, ale aj *Recha* 1246. Tu teda máme tvar *Rača* a *R'äča*, resp. *R'äčä* (*Reche* 1291). Z tvaru *R'äčä* je potom maď. *Récse*. Porov. o tom v *Sloven. juhu* ... II, 437.

V Novohrade, od Lučenca na juh, bola obec *Bratka*. Toto meno sa r. 1156 (k. 1347) zapisuje ako *Bratka*, ale r. 1209 ako *Bretka*. V starej slovenčine tu teda zrejme bolo *Br'ätka*.

Na hornej Nitre, v okr. Topoľčany, zmenu *ra* v *r'ä* máme dosvedčenú v mene obce *Prázdnovce: Praznoucz* 1414, *Praznowcz* 1474, ale *Preznoch* 1418, *Preznov* 1431, *Preznowecz* 1438 atď. (Fekete—Nagy, *Trencsén vármegye*, Budapest 1941, 173).

Tento jav sa nám teda dosviedča v IX. stor. v mene knieža Rastica, na X. stor. v mene Bratislavy, v XIII. stor. z jej okolia, v XII. stor. z okolia Lučenca, v XV. stor. z Nitrianskej a dnes z dolnej Oravy a Gemera.

Ide tu o palatalizovanie *r*, t. j. o jeho zmäkčenie v *r'*; so

zmäkčenými spoluhláskami sa potom spájajú samohlásky predného radu, v tomto prípade oproti *a* po tvrdých stojí *ä* po mäkkých.

V zápise *Restitius* Ann. Bertin. máme teda veľmi cenný doklad obmeny *ra* v *r'ä* v slovenčine v IX. stor.

Rodinné mená na -ec, -ek a ich skloňovanie

ANTON JÁNOŠÍK

(Dokončenie)

Oproti rodinným menám na *-ček* alebo *-šek* skupina priezvisk na *-ek* s predchádzajúcou tvrdou spoluhláskou typu *Kompánek* predstavuje čisté západoslovenské formy. Koncové *-ek* má tu zdrobňovací význam. Jeho sprievodným znakom býva všeobecne predĺžená samohláska v kmeni, napr. pri trojslabičných apelatívach na *-ek: hrebienek/hrebienka — hrebeň, korienek/korienka — koreň,* prípadne *korének/korénka — koren* ap. V stredoslovenských nárečiach im odpovedajú tvary na *-ok,* nakoľko tvrdý jer (ъ) zdrobňovacej prípony *-ъkъ* na oblasti stredoslovenských nárečí a s nimi susediacich okrajových vokalizoval sa na *-ok: hrebienok/hrebienka, korienok/korienka* ap.

Pri apelatívnych tvaroch v slovenských nárečiach vyskytujú sa dvojaké varianty *-ek/-ok* kompaktne v jednotlivých krajoch: *-ek* v západoslovenských a *-ok* v stredoslovenských. Skloňujú sa jednako s vysúvaním pohyblivého jerového *-e-/ø, -o-/ø* v obidvoch variantoch. Z dvojakých tvarov vo funkcii priezviska zpravidla bývajú len trojslabičné tvary so západoslovenskou príponou *-ek.* Mávajú za základ a) krstné meno, napr. *Tománek — Toman,* b) obyvateľské meno: *Rovňánek — Rovňan,* c) obyčajné podstatné meno, apelatívum: *Baránek — baran.*

Rodinné mená na *-ek* so základom vlastného mena, napr. *Tománek (Toman), Rovňánek (Rovňan),* cítia sa dnes ako zdrobneliny len v takej miere, v akej sa v ich prípone *-ek* pociťuje prvotná funkcia zdrobňovacia.

Pri živých apelatívnych tvaroch na *-ek* obyčajne sa neotupuje prvotný význam apelatíva alebo jeho základu, ani keď

stojí vo funkcii priezviska, a apelatívum s priezviskom jednakého slovného tvaru zachovávajú si rovnaké prvotné skloňovanie s pohyblivým *-e-* prípony *-ek* a s neoslabenou dlhou kvantitou. To však celkove platí len na západoslovenskom jazykovom území a u jeho príslušníkov. Na stredosloven. jazykovom území nastaly obmeny západosloven. tvarov na *-ek* a s nimi prichodí aj druhotné skloňovanie.

Prvotné skloňovanie so živým pohyblivým *-e-* na spôsob západoslovenských živých apelatívnych foriem na *-ek* ustaľujú pre tvary priezvisk tohto typu aj Pravidlá slovenského pravopisu a uvádzajú ako príklad: *Kompánek,* gen. *Kompánka* (str. 80). Západoslovenským formám priezvisk na *-ek* s patričnou pôvodnou dlhou kvantitou všeobecne dávajú uplatňovať patričné pôvodné skloňovanie s vypúšťaním *-e-*.

Príklady: *Adámek/Adámka,*[34] *Cigánek/Cigánka, Čižmárek/Čižmárka, Gabánek/Gabánka, Bytčánek/Bytčánka, Filípek/Filípka, Fundárek/Fundárka, Furmánek/Furmánka, Galvánek/Galvánka, Gašpárek/Gašpárka, Habánek/Habánka, Hajtmánek/Hajtmánka, Hanúsek/Hanúska, Holásek/Holáska, Holúbek/Holúbka, Holúsek/Holúska, Husárek/Husárka, Chovánek/Chovánka, Jakúbek/Jakúbka, Kahánek/Kahánka, Kocúrek/Kocúrka, Kohútek/Kohútka, Komárek/Komárka, Komínek/Kominka, Kompánek/Kompánka, Konárek/Konárka, Korének/Korénka,*

---

[34] Doklady: *Adámková* Alžbeta, Myjava (Výr. zpr. OA Trnava 47/48, 23), *Gabánek* (Výr. zpr. II. G Bratislava 46/47, 40), *Galvánek* (Trenčín), *Gašpárek* (Nová práca 1947, 359), *Filípek,* Hlboké (Výr. zpr. Priem. šk. Bratislava 45/46, 36), *Habánek* (Kresťan 1910, č. 29. 3b), *Hanúsek,* Pezinok (Výr. zpr. II. G Bratislava 46/47. 42), *Holásek,* Lipt. Sv. Mikuláš (Senica) (Výr. zpr. Priem. šk. 45/46, 36), *Holúbek,* Skala pri Trenčíne (42), *Korének* (Sv. ruž. 46, č. 53), *Kosárek,* Zohor (Výr. zpr. Priem. šk. 45/46, 40), *Kotásek,* Dolná Krupá (Výr. zpr. UA Trnava 46/47, 30), *Kramárek,* Kuzmica (Palúdzka) (Výr. zpr. G Lipt. Sv. Mikuláš 44/45, 26), *Križánek* (Výr. zpr. Priem. šk. Bratislava 45/46, 41), *Kriváne*k, Obišovce [!] (Hlas 46, č. 7, obál. 3b), *Maňásek,* Gbely (Výr. zpr. Priem. šk. Bratislava 45/46, 38), *Martínek* (Výr. zpr. II. G Bratislava 46/47, 43), *Michálek,* Dolné Kočkovce (Milochov) (Výr. zpr. Priem. šk. Bratislava 45/46, 40), *Opálek* (Vojt. 10), *Papánek* (Pút. XLIb), *Skokánek* (Vojt. 32), *Suchánková* Anna, Zliechov (Trenč. Teplice) (Výr. zpr. OA Trenčín 46/47, 38), *Šefránková* (Výr. zpr. II. G Bratislava 46/47, 8), *Škovránek* (Pút. XLVb), *Vitázek* (Bobot), *Zemánek,* Komárno (Cifer) (Výr. zpr. Priem. šk. Bratislava 45/46, 39).

Kopúnek/Kopúnka, Kosárek/Kosárka, Kotásek/Kotáska, Kozánek/Kozánka, Kramárek/Kramárka, Kresánek/Kresánka, Krivánek/Krivánka, Križánek/Križánka, Kulhánek/Kulhánka, Maňásek/Maňáska, Martínek/Martínka, Mazánek/Mazánka, Mešťánek/Mešťánka, Mičátek/Mičátka, Michálek/Michálka, Mišánek/Mišánka, Ollárek/Ollárka, Opálek/Opálka, Ovádek/Ovádka, Papánek/Papánka, Románek/Románka, Rovňánek/Rovňánka, Rybárek/Rybárka, Skokánek/Skokánka, Straňánek/Straňánka, Suchánek/Suchánka, Šefránek/Šefránka, Šimánek/Šimánka, Škovránek/Škovránka, Štefánek/Štefánka, Trhánek/Trhánka, Urbánek/Urbánka, Vitázek/Vitázka, Zemánek/Zemánka, Zuzánek/Zuzánka a iné.

Hodnú časť priezvisk predstavujú tvary na *-ánek* a ich základom býva apelatívny tvar na *-an: Baránek — baran, Furmánek — furman, Hajtmánek — hajtman, Kahánek — kahan, Mešťánek — mešťan, Skokánek — skokan, Šefránek — šefran* ap. Priezviská na *-ánek* boly prv živé a produktívne v západoslovenských nárečiach, ako ukazuje aj živá prezývka *Hrtánek*, utvorená na ich spôsob, aj s prvotným skloňovaním. (Ňou častovali za chrbtom môjho deda s otcovej strany vo Dvorci, Bánovce nad Bebravou).

S tvarmi priezvisk na *-ek* s predchádzajúcou tvrdou spoluhláskou typu *Kompánek* sú zajedno v skloňovaní aj priezviská českého pôvodu takého istého zakončenia a s dlhou kvantitou zdrobneliny v slovenskom prostredí. Závažnú časť tvoria zdrobnelé tvary základných priezvisk s činiteľským menom na *-l*[35] typu *Kasal: Kasálek/Kasálka — Kasal, Machálek/Machálka — Máchal, Nečesálek/Nečesálka, Nedbálek/Nedbálka — Nedbal, Skukálek/Skukálka, Prchálek/Prchálka — Prchal, Trtílek/Trtílka*. Popri nich aj iné, na ktorých sú zjavné niekedy znaky českého hláskoslovia: *Červínek/Červínka, Hofírek/Hofírka, Horálek/Horálka, Horínek/Horínka, Formánek/Formánka, Jelínek/Jelínka, Nesládek/Nesládka, Kaštánek/Kaštánka, Kořínek/Kořínka, Pařízek/Pařízka* ap.

---

[35] Porov. Dr. Štefan H l a v a t ý, l. c. 194. Pokladajú sa za hanácke priezviská. Slovenčina má obdobné tvary rodinných mien zo slovesného koreňa na *-aj: Dlabaj, Hamaj, Hasaj, Kutaj, Motaj, Papaj, Taraj, Trvaj* (Hlas 46, č. 12, obál. 3b) a iné.

Rodinné mená na *-ek* s predchádzajúcou tvrdou spoluhláskou aj pri svojej dlhej kvantite v stredoslovenských nárečových oblastiach (najviac v liptovskej oblasti) vykazujú silnú tendenciu druhotného skloňovania bez pohyblivého *-e-* prípony *-ek*. Azda hlavná príčina spočíva v tom, že sama forma priezviska na *-ek* ako taká v stredoslovenských nárečiach sa nezaraďuje do deklinačného typu apelatívnych tvarov na *-ok* a natoľko sa cíti cudzia v novom prostredí stredoslovenskom so svojou západoslovenskou príponou *-ek*, že u príslušníkov stredoslovenských nárečí možno ju pokladať zrovna ako by za zmeravenú so stránky hláskoslovnej, lebo sa pri priezviskách, najmä pri trojslabičných, nejaví snaha prispôsobovať sa k stredoslovenským nárečovým tvarom na *-ok* pre skloňovanie prvotného spôsobu.

Ako sme aj inde spomenuli, tvary priezvisk so západoslovenským zakončením na *-ek* sa nevyrovnávajú so stredoslovenskými tvarmi na *-ok*. Pri nich v stredoslovenskej jazykovej oblasti však nastáva obmeňovanie vlastnými stredoslovenskými tvarmi na *-ik* s ponechávaním predchádzajúcej dlhej kvantity: *Cigánik — Cigánek, Čižmárik — Čižmárek, Kocúrik — Kocúrek, Konárik — Konárek, Husárik — Husárek, Kramárik — Kramárek, Michálik — Michálek, Rybárik — Rybárek.* (K nim možno ešte pripomenúť priezviská, pri ktorých hneď nemožno uviesť obdobné západoslovenské tvary na *-ek*, ako *Pazúrik, Porázik.*)

Pevnou samohláskou *-i-* koncového *-ik*, ktorá nie je jerového pôvodu, celý nominatívny tvar priezviska stáva sa pevným a tým aj východiskom pre ostatné pádové tvary. Tento spôsob skloňovania tvarov priezvisk s typickým stredoslovenským zakončením na *-ík* (*-ik*) analogicky sa prenáša aj na západoslovenské tvary rodinných mien na *-ek* v stredoslovenskom prostredí a tak vzniká druhotné skloňovanie analogiou. Pri nich popri prvotnom skloňovaní s pohyblivým *-e-* prípony *-ek* ujalo sa i druhotné po spôsobe pevného *-i-*/*-í-* stredoslovenských foriem na *-ík*. Je však len analogické. Zato nevidí sa vecné odôvodnenie trpieť obidva spôsoby skloňovania, v praxi dopúšťať aj druhotné skloňovanie s pevnou koncovkou *-ek* pri predchádzajúcej dlhej kvantite pre spisovný jazyk. Západoslo-

venské trojslabičné tvary priezvisk na *-ek* so svojou pravidelnou, predĺženou kvantitou alebo vôbec predchádzajúcou dlhou slabikou majú zachovávať náležité skloňovanie s pohyblivým *-e-* aj v stredoslovenskom prostredí, nakoľko predstavujú pravidelné západoslovenské tvary zdrobnelín s dlhou kvantitou a podľa všetkého im prislúcha aj pravidelné prvotné skloňovanie po spôsobe živých západoslovenských apelatív na *-ek*. V tomto smysle treba dať za pravdu Cyrilovi Bodickému, keď požaduje prvotné skloňovanie západoslovenských priezvisk na *-ek* s dlhou kvantitou a zatracuje ako nesprávne tvary druhotného skloňovania s argumentom, lebo „nehovoríme [myslí tu na okolie Trenčína]: vidím Štefáneka, Tománeka, Galváneka" (l. c. 127).

Podľa toho všeobecne treba hodnotiť druhotné tvary trojslabičných priezvisk na *-ek* s pevným *-e-* po dlhej slabike pre spisovný jazyk ako nenáležité a v shode s Pravidlami pooprávovať ich na prvotné tvary s pohyblivým *-e-* prípony *-ek* pri skloňovaní, aj pri ženských tvaroch na *-ová*, prípadne pri hromadných tvaroch s *-ovci:* Beráneka[36] [m. *Beránka*], Holúbeka [*Holúbka*], Micháleka [*Michálka*], Tomášeka [*Tomáška*], Uríčeka [*Uríčka*], Beráneková [*Beránková*], Fašáneková [*Fašánková*], Petrášekovci [*Petráškovci*].

Podľa platných Pravidiel sloven. pravopisu trojslabičným tvarom na *-ek* s predchádzajúcou dlhou slabikou nezodpovedá druhotné skloňovanie ako analogické. Treba ho zamietať najmä so stránky kvantitatívnej. Pri druhotnom skloňovaní oproti prvotnému nastáva zväčšovanie kmeňa slovného tvaru priezviska o jednu slabiku tým, že pohyblivá samohláska *-e-* ostala pevná, čo nie je bez ujmy na sile kvantity a intonácie,[37] ak sa

---

[36] Doklady, ktoré mám poruke: Zita *Beráneková,* Ilja (Výr. zpr. odb. žen. šk. B. Štiavnica 47/48, 11), Zo svadby M. *Beráneka...*, Bučany (KN, Vianoce 1947, 16b), *Fašáneková* Edita, Prochoť (Gýmeš) (Výr. zpr. OA B. Bystrica 46/47, 63a), M. *Holúbeková,* Kubra-Soblahov (Hlas 47, 258), Zo svadby P. *Micháleka,* B. Sv. Mikuláš (Hlas 45, č. 3, obál. 3a), Zo svadby... J. *Šimánekovej...* v Čake (Hlas 48, č. 3, obál: 3a), Zo svadby K. *Tomášeka* z Podskalia (Hlas 47, č. 9. obál. 3a), Zo svadby A. *Uríčeka,* Bodina (Hlas 45, č. 3, obál. 3a); tvar *Petrášekovci* je v Ružomberku.

[37] Prízvuková a intonačná stránka stredných nárečí je málo preskúmaná. Obšírnejšie si ju všíma Eugen Pauliny, *Nárečie záto-*

má pri zväčšenom kmeni výrazne vyslovovať. Pri prvotnom skloňovaní trojslabičných priezvisk na *-ek* s dlhou kvantitou zachováva sa akosi rovnováha kvantity práve vynechávaním pohyblivého *-e-* prípony *-ek* na jednakom kmeni. Takto druhotné skloňovanie, v jadre analogické, s pevným koncovým *-ek* naozaj nepristáva so stránky kvantitatívnej. Pri pravidelnej kvantite trojslabičných slovných tvarov dalo by sa očakávať len prvotné skloňovanie s pohyblivým *-e-*. Zato typ *Kompánek/Kompánka* je bez platnej výnimky.

No iná je už situácia pri trojslabičných tvaroch rodinných mien na *-ek* s krátkou kvantitou. Pri skrátenej alebo od pôvodu krátkej kvantite aj v západoslovenskej jazykovej oblasti vyskytne sa druhotné skloňovanie. Už tým, že západoslovenský tvar priezviska na *-ek* stráca kvantitu na svojom vlastnom území, kde býva pravidelná a náležitá, oddeľuje sa od ostatných živých apelatív s nárečovým zakončením *-ek,* otupuje sa so stránky významovej a celý tvar slova stáva sa zmeraveným aj so stránky hláskoslovnej popri významovej, čo privádza celkom prirodzene aj druhotné skloňovanie s pevným *-e-* prípony *-ek* za prvotné pohyblivé *-e-* tej istej prípony pred dlhou kvantitou kmeňa.

Porušením pravidelnej dlhej kvantity trojslabičných (alebo viacslabičných) foriem priezvisk na *-ek* oslabuje sa, prípadne celkom sa ruší aj živý hláskoslovný celok slovného tvaru, koncové *-ek* s pohyblivým *-e-* stáva sa pevným a tak celý nominatívny tvar ostáva zmeraveným podkladom na skloňovanie. Stratou kvantity nastáva druhotné skloňovanie oproti prvotnému so zachovanou dlhou kvantitou na podklade zmeraveného celého tvaru priezviska.

Pravda, druhotné skloňovanie tvarov priezvisk s krátkou slabikou nie je čisto analogické podľa priamej obmeny, ako je druhotné skloňovanie priezvisk s dlhou slabikou typu *Beránek/Beráneka.* Dvojakou kvantitou dá sa vysvetliť aj dvojaké skloňovanie: *Martinek/Martineka*[38] — *Martínek/Martínka, Mora-*

---

pových osád na hornej Orave, str. 43. Sám som už narazil na tento problém (*SR* XI. 1943).

[38] Doklady: *Martineková,* Šalgov (Výr. zpr. OA N. Zámky 47/48, 62). Od pána *Moraveka, Moraveková* Anička (Bánovce n/B.), Zo svadby

vek/Moraveka — Morávek/Morávka, Polašek/Polašeka — Polášek/Poláška, Zemanek/Zemaneka — Zemánek/Zemánka a iné.

Takto aj v oblasti mimostredoslovenskej druhotné tvary priezvisk na *-ek* s krátkou kvantitou sa ukazujú ako platné výnimky oproti druhotným tvarom priezvisk s dlhou kvantitou, nakoľko nepredstavujú čiro analogické tvary, ale len nepravidelné varianty, ktoré so sebou celkom prirodzene prináša nepravidelnosť v kvantite, čo nastala krátením, napríklad zo západoslovenskej okrajovej oblasti: *Moravek/Moraveka* (Bánovce), *Zemanek/Zemaneka* (Topoľčany). Je to zjav len zriedkavý a zaužívaných tvarov druhotného skloňovania je málo (porov. poznámku 38).

No trojslabičné tvary priezvisk na *-ek* so skrátenou kvantitou ani v okrajových nárečiach, ktoré tvoria priechod zo stredoslovenských nárečí do západoslovenských, vždy nepriberajú druhotné skloňovanie, ale aj ony sa vo všeobecnosti pridržajú prvotného skloňovania:

Adamek/Adamka, Hanusek/Hanuska, Kluvanek/Kluvanka,[39] *Tomanek/Tomanka, Zemanek/Zemanka* ap.

Tu, pri rodinných menách na *-ek* s predchádzajúcou krátkou kvantitou, prvotné skloňovanie je v shode so skupinou príbuzných tvarov trojslabičných priezvisk na *-ec,* ktoré bývajú vždy s krátkou kvantitou svojho základného mena, nakoľko pred príponou *-ec* nenastáva predĺženie kvantity slabiky. Krátkosť kvantity pri priezviskách na *-ek* netreba vždy vysvetľovať skrátením, do priezviska na *-ek* obyčajne prichodí so základným tvarom krstného mena a s tým istým základom aj pri priezviskách na *-ec.* K nim rovno pristupuje hotová koncovka *-ek* mechanicky. Tak vznikajú novšie dvojice priezvisk s jednakou kvantitou k základnému tvaru mena a s jednakým prvotným skloňovaním: *Adamek/Adamka — Adamec/Adamca, Gašparek/Gašparka — Gašparec/Gašparca, Jakubek/Jakubka — Jakubec/Jakub-*

J. *Polačeka*... Bytčica (Hlas 45, č. 3, obál. 3a), z pohrebu neb. Antona *Zemaneka* ml., Topoľčany (KN 49, č 4, 6b).

[39] Tvar *Kluvanek* s krátkou kvantitou zostáva v úradnom zápise rodiny v Bánovciach n/B. aj mimo Bánoviec, v inom prostredí, ako v prípade vnučky bánovskej rodiny *kluvankovskej:* Eva *Kluvanková,* Bratislava (Výr. zpr. OA Nitra 47/48, 70).

ca, Kluvanek/Kluvanka — Kluvanec/Kluvanca, Martinek/Martinka — Martinec/Martinca, Peterek/Peterka — Peterec/Peterca, Tomanek/Tomanka — Tomanec/Tomanca.

V takýchto prípadoch prípona *-ek* má jednakú tvorivú funkciu a hodnotu s príponou *-ec* a aj jednakú krátku kvantitu. Lenže pri *-ec* samohláska *-e-* pochodí z mäkkého *ь* (*-ьсь*) a tak zmäkčuje predchádzajúcu spoluhlásku, a pred *-ek* je tvrdá spoluhláska, ako vidíme napríklad v uvedenej dvojici: *Tomanek* (vyslov *tomanek*) — *Tomanec* (vyslov *tomaňec*). Geneticky staršie sa vidí tvorenie priezvisk príponou *-ek* oproti tvarom na *-ec*, ako ukazuje napríklad priezvisko *Mládenek*,[40] ktoré dnes predstavuje neobyčajný tvar so svojou koncovkou na *-ek* oproti apelatívu na *-ec: mládenec.*

Rodinné mená na *-ek* s „nemäkčiacim" *-e-* bez dlhej kvantity, ktoré predstavujú známe západoslovenské domáce apelatíva s krátkou kvantitou, či už od pôvodu s krátkou alebo so skrátenou, majú pospolu na svojom jazykovom území rovnaké prvotné skloňovanie: *Hambalek/Hambalka — hambalek/hambalka,*[41] *Harinek/Harinka — harinek/harinka, Holubek/Holubka — holubek/holubka, Kožušek/Kožuška — kožušek/ķožuška, Oklepek/Oklepka — oklepek/oklepka, Oškvarek/Oškvarka — oškvarek/oškvarka, Pastorek/Pastorka — pastorek/pastorka.*

Takto aj pri ostatných tvaroch priezvisk na *-ek* od pôvodu západoslovenských, ktoré nie sú všeobecne známe ako apelatíva, napr. *Bublavek, Nedorostek, Odstavek, Tvarožek* ap.

Aj tu badáme, že prvotné skloňovanie sa udržuje všade tam, kde prípona *-ek* sa cíti ako samostatná, odlišná od kmeňa.

Otupenie a skrátenie dlhej kvantity na území slovenskom stíha aj české priezviská. Napríklad české priezvisko *Jelínek* niekdajšieho trnavského tlačiara na titulnej strane spisov Jána Hollého má skrátenú kvantitu v gen. tvare *Jelinka.*[42] Ale to

---

[40] Doklad: Zo svadby... Št. *Mládenkovej* z Rajca nad Rajč. (Hlas 47, obál. 3b).

[41] Apelatíva *hambalek* ‚žrď pod povalou upravená na sedenie sliepok za spánku', *pastorek* ‚nevlastný syn' sú známe v západosloven. nárečiach (napr. Bánovce).

[42] Porov. Gán Hollý, *Rozličné Básňe*... W Trnawe Witlačené u Gána Krsť. *Gelinka* Roku 1824.

isté priezvisko *Jelínek* si zachováva dlhú samohlásku s prvotným skloňovaním na titulnej strane diela Jura Fándliho: U Wáclawa *Geľínka,* mestského kňihotlačára (Piľní domagší a poľňí Hospodár, str. 1). Iný písomný doklad: Eugénia *Jelínková* (Výr. zpr. OA Nitra 47/48, 30). Lež zo stredoslovenskej jazykovej oblasti je známa obmenená forma so skrátenou kvantitou *Jelinek* a s ňou sa vyskytuje aj druhotné skloňovanie s pevnou príponou *-ek: Jelineková* Lívia, Žarnovica (Výr. zpr. OA N. Zámky 47/48, 62).

Druhotné skloňovanie sa húfne ujalo pri českých tvaroch priezvisk tohto typu v stredoslovenskom prostredí, keď po otupení a skrátení prvotnej dlhej kvantity zabudlo sa na tradíciu voľakedajšieho českého pôvodu s prvotným skloňovaním, napríklad pri priezvisku *Cedilek/Cedileka, Pomikalek/Pomikaleka.*[43] S nimi prichodí aj ženská forma na *-ová: Cedileková, Pomikaleková,* Eva *Sedileková,* Zvolen (Výr. zpr. odb. žen. šk. Zvolen, 46/47, 20).

Niekedy však vplyvom tradície sa označuje i v úradných záznamoch prvotná dlhá kvantita, hoci sa príslušná slabika v hovorovom jazyku vyslovuje krátko pri druhotnom skloňovaní tých istých priezvisk: *Pomikáleková* Margita z Varína (Vrútky) (Výr. zpr. Ref. reál. gymn. T. Sv. Martin 35/36, 23), Eva *Sedíleková,* Zvolen (Výr. zpr. odb. žen. šk. Zvolen 47/48, 18). Pri druhotnom skloňovaní mala sa uplatňovať len skrátená kvantita aj v písme. (Porov. doklad s krátkou kvantitou, uvedený vyššie, z tej istej osoby a školy: Eva *Sedileková* oproti: Eva *Sedíleková.*)

Kolísavý stav kvantity možno živo dokumentovať aj na českom priezvisku *Trtílek.* Jeho nositeľ aj v stredoslovenskom prostredí (T. Sv. Martin) píše si ho a skloňuje — podľa svojej českej rodinnej tradície — na spôsob českých tvarov priezvisk tohto typu so zamieňaním *e/ø: Trtílek/Trtílka,* kým príslušníci stredoslovenských nárečí, prípadne aj nárečí okrajových, obmeňujú ho skrátením kvantity na tvar *Trtilek* s druhotným skloňovaním *Trtilek/Trtileka.*[44]

---

[43] Tvar *Pomikalek* so skrátenou kvantitou sa vyskytuje na firemnej tabuli krajčíra v T. Sv. Martine.

[44] V školských výročných zprávach sa uvádza tvar priezviska s dl-

Ako už bola reč, trojslabičné rodinné mená na *-ek* sa obmeňujú typickými stredosloven. tvarmi na *-ík* (*-ik*).

Lež tvary priezvisk na *-ek* sa obmeňovaly aj v tvary na *-ka* typu *Michalka, Martinka.* Svojím tvarom predstavujú genitívy od príslušných priezvisk na *-ek* so skrátenou kvantitou prvotných materských foriem s náležitou dlhou kvantitou typu *Michálek, Martínek,* lebo ináč nedala by sa vysvetliť krátkosť kvantity typu *-ka.* Za ich vzniku pri tvaroch priezvisk na *-ek* s pôvodnou dlhou kvantitou nenastávajú zmeny len kvantitatívne, ale spolu s nimi aj tvarové, morfologické, to jest priezviská typu *Michalka, Martinka* svojím pôvodom sú genitívne formy, vzniklé zo syntaktického spojenia otcovského typu priezvisk: *syn Michalka,*[45] ktorým sa vyjadrovalo príslušenstvo syna k otcovi s menom *Michalek,* synovstvo. Tvar *Michalka* stal sa mimo svojho pôvodného spojenia, v osamotenom postavení holým priezviskom vo funkcii nominatívu; nešiel sa stavať do svojej pôvodnej formy nominatívnej na *-ek.* Takto dá sa vysvetliť tvarová podstata množstva priezvisk na *-ka* so skrátenou kvantitou v západoslovenských nárečiach ako obmenená druhotná forma k prvotnej forme priezvisk na *-ek* so skrátenou kvantitou: *Javorka — Javorek/Javorka, Matejka — Matejek/Matejka, Martinka — Martinek/Martinka, Meliška — Mališek/Meliška, Michalka — Michalek/Michalka, Ondruška — Ondrušek/Ondruška, Peterka — Peterek/Peterka, Štefanka — (Štefánek/Štefánka), Tvarožka*[46] *— Tvarožek/Tvarožka, Zajačka — Zajaček/Zajačka.*

---

hou kvantitou *Trtílek* (Výr. zpr. OA T. Sv. Martin 47/48, 30). Písomný doklad so skrátenou kvantitou *Trtílek* som videl v druhotnom gen. tvare *Trtíleka* ako nápis na plakáte pod karikatúrou, ktorú z príležitosti domácej študentskej zábavy zhotovil r. 1947 žiak A. Húska (Lipták).

[45] Podľa mňa len z takého syntaktického spojenia možno vyvodiť genitívne tvary na *-a* typu *Maršala* (k nom. tvaru základného priezviska *Maršal*), *Sokola* (k *Sokol*), *Ondrka* (k *Ondrek*) a pod. Tento predpoklad mi dosvedčuje aj doklad zo Slovácka: „Ten lajbl jsem si dala šít u takového roztomilého krajčířa. Jmenuje sa Janek Petrúcha, ale říka se mu Janek Matyáškův, protože tatík se jmenuje Matěj" (Jozef Beneš, Naše řeč XXVIII, 1944, 144). Tvar *Petrúcha* ukazuje na gen. od *Petrúch.* Ďalej gen. posesívny prídavku *Vanka* (nom. *Vanek*) k priezvisku *Zajac* v spojení: Michal Zajac Vanka (Výr. zpr. UA Bánovce n/B. 47/48, 22).

[46] Poznám len z obmeneného tvaru priezviska *Tvaroškay.*

Takto chápeme aj pôvod genitívnej formy priezvisk, kde nateraz nie je známy základný nominatívny tvar priezviska na *-ek* so skrátenou kvantitou: *Babečka, Beňuška, Dzuroška, Kmotorka, Kovačka, Matuška, Mojžiška* a i.

Výnimky s neskrátenou kvantitou tvoria priezviská s dvojhláskou v základnom nominatívnom tvare, kde sa obyčajne nejaví krátenie dvojhlásky na jednoduchú hlásku: *Jariabka — Jariabek, Orieška*[47] ap. Budú to tvary novšieho tvorenia.

V stredoslovenskom prostredí na spôsob týchto tvarov priezvisk s dvojhláskou v kmeni, ktorá sa hodnotí ako dlhá, prichodí podobné predĺženie aj pri tvaroch priezvisk na *-ka: Michálka* oproti *Michalka, Malíška*[48] oproti *Mališka.* Je to druhotné predĺženie kvantity pravdepodobne vplyvom výrazného slovného prízvuku a intonácie, aká sa javí v stredoslovenských nárečiach oproti západoslovenským.

V súvislosti s obmenou na *-ka* treba sa vrátiť ešte k obmene, kde skupina rodinných mien na *-ek* s otupenou alebo so skrátenou kvantitou v stredosloven. prostredí, ako aj v priliehajúcich okrajových nárečiach, obmeňuje sa spisovnou príponou *-ik,* ktorá však prakticky vyznieva krátko *-ik* a na archaický spôsob písania sa aj tak zaznačuje: *Adamik — Adamek,*[49] *Baranik, Gašparik — Gašparek, Michalik — Michalek, Štefanik, Matušik* ap.

Aj pri uvedených obmenených tvaroch priezvisk na *-ik* s krátkou slabikou na kmeni, ako sme to mali už pri obmenených tvaroch na *-ka* typu *Zajačka,* treba predpokladať základný

---

[47] K obmenenej forme priezviska na *-ka: Orieška* s dvojhláskou na kmeni je mi známy základný nom. tvar len západoslovenský *Oríšek.*

[48] Tento zjav najlepšie možno dokumentovať na kvantitatívnej dvojici *Mališka — Mališka* v prípade priezviska bývalého žiaka OA v Turč. Sv. Martine. Jeho otec zo západoslovenskej oblasti priniesol si do Turč. Sv. Martina tvar priezviska *Mališka* s krátkou kvantitou a tak ho písali aj úradne na rodnom liste, kým jeho syn, odchovaný už v stredoslovenskom prostredí, písal si meno s dlhou kvantitou, *Malíška,* vplyvom stredoslovenských slov a ich výslovnosti.

[49] Sú to vlastne dvojice so spoločnou krátkou kvantitou. Krátku kvantitu vídavam pri priezvisku svojich známych: *Adamik, Baranik, Štefanik.* Nositeľ priezviska *Štefanik* je v mojom rodisku (Bánovce) a vždy sme jeho priezvisko vyslovovali *Štefanik* bez dĺžky (za chrbtom mal prezývku *Pecúch*). Úradne začínajú písať jeho priezvisko *Štefánik.*

tvar priezviska na *-ek* tak isto s krátkou kvantitou, ako je to zjavné najmä na prípade tvarov *Gašparik/Gašparík* oproti známemu tvaru priezviska *Gašparek* (porov. čes. *Kašpárek*), *Michalik/Michalík* oproti *Michalek*. Popri tomto type párových tvarov s rovnakou krátkou kvantitou na kmeni vznikly aj kvantitatívne varianty; náležitá dlhá kvantita tvaru priezviska na *-ek* ostáva na kmeni aj v obmenenej stredoslovenskej forme na *-ik/-ík* a tak nastávajú varianty so západoslovenskými tvarmi priezvisk na *-ek* pri jednakej pôvodnej dlhej kvantite typu *Michálik/Michálek, Štefánik/Štefánek* ap. Sú to všetko varianty s úlohou diferenciácie.

Obdobné dvojice sme už uviedli na začiatku pri trojslabičných priezviskách s dlhou kvantitou typu na *-áček* (Kozáček), *-ášek* (Valášek): *Slováčik — Slováček, Tomášik — Tomášek, Valášik — Valášek* ap.

Západoslovenské priezviská s *-ek* okrem dvoch obmien tvarov priezvisk na *-ka* a na *-ik/-ík* v stredoslovenskom prostredí sa obmeňujú do tretice aj na tvary s *-ko* typu *Adamko, Maršalko*. Geneticky ďalšiu obmenu prvých obmenených foriem *na -ka* predstavujú vokatívy na *-ko,* prešlé do funkcie nominatívu.[50] Vlastne sú to vokatívne formy priezvisk na *-ka* po druhý raz obmenené. Takto aj pri nich treba vychodiť od samého základného priezviska na *-ek* s krátkou kvantitou na kmeni, napr.: *Adamek/Adamka* > *Adamka* > *Adamko, Martinek/Martinka* > *Martinka* > *Martinko, Michalek/Michalka* > *Michalka* > *Michalko*.

Podobne je aj *Maršalek* > *Maršalko* cez genitívnu formu priezviska *Maršalka,* ktorá mi nie je známa.

Medzi trojslabičné rodinné mená na *-ko* zaiste patria aj obmenené tvary osobného mena *Ježiško* oproti západoslovenskému tvaru *Jéžišek — Ježišek*[51] a tvaru *Gašparko*. Tvar *Ježiško* ako obmenený tvar stredoslovenský dostal sa ďaleko do západoslovenskej jazykovej oblasti vplyvom cirkevných piesní

[50] Takto vysvetľuje pôvod slovenských priezvisk na *-ko* Dr. Štefan Hlavatý, l. c. 70. Tak isto chápe vznik slovenských tvarov *otecko* a *strýko* Fr. *Trávníček* (Jazykovedný sborník, roč. I—II (1946—47), 62).

[51] Tvar *Jéžišek* s rovnakou kvantitou základu *Jéžiš* od moravskoslovenských hraníc a *Ježišok* zo stredného Slovenska ako doklad od Dr. A. Baníka zaznačila Slovenská reč XI, 38.

redakcie stredoslovenskej asi zato, že sa videl milunký, maznavejší, citove jemnejší a tak súcejší pre malé Jezuliatko ako západoslovenský tvar na *-ek: Jéžišek — Ježišek.* Neujala sa ani stredoslovenská forma *Ježišok.* Obmenená forma mena *Gašparko,* hrdinu bábkového divadla, vidí sa tiež maznavejšia od českého *Kašpárek* s príponou *-ek.*

Rozšírenie stredosloven. foriem na *-ko: Ježiško, Gašparko* do západosloven. oblastí mohlo napomáhať aj to, že obidva tvary na *-ek* ako aj *-ko* v skloňovaní celkom splývajú: *Ježišek/Ježiška — Ježiško/Ježiška; Gašparek/Gašparka — Gašparko/Gašparka.* Zpomedzi dvoch nominatívnych rozličných foriem, ale s jednakým skloňovaním zvíťazily novšie tvary na *-ko: Ježiško, Gašparko,* ktoré boly výbojnejšie.

Tvary priezvisk na *-ko* sú stredoslovenské oproti západoslovenským na *-ek* a pritom typicky slovenské.[52] Majú ich aj Ukrajinci s obvyklým zakončením na *-enko: Ševčenko, Piroženko, Isačenko, Marenko* ap.

Po tomto všetkom, čo sme uviedli, vynára sa delikátna otázka našej štúdie, nakoľko vôbec západoslovenské tvary rodinných mien na *-ek* aj v spis. jazyku majú zachovávať prvotné skloňovanie a nakoľko sú potrebné, prípadne možné odchýlky, to jest platné výnimky. Otázku riešily už Pravidlá sloven. pravopisu, ale riešenie sa ukázalo v praxi len čiastočné vo veci priezvisk s krátkou kvantitou.

Riadny spôsob skloňovania s pohyblivým *-e-* prípony *-ek* prakticky ustaľujú aj Pravidlá sloven. pravopisu všeobecne pre všetky tvary trojslabičných rodinných mien len *s dlhou kvantitou* typu *Kompánek/Kompánka.* Podľa toho prichodí skloňovať so živým, pohyblivým *-e-* prípony *-ek* aj v spisovnej praxi všetky trojslabičné rodinné mená s dlhou kvantitou na kmeni uvádzaných troch skupín *Juríček, Kozáček, Valášek,* pri ktorých je prípona *-ek* s predchádzajúcou mäkkou spoluhláskou. Oproti nim pri type priezvisk *Kompánek* samohláska *-e-* prípony *-ek* je s predchádzajúcou tvrdou spoluhláskou. Táto cíti sa cudzia, ako by nedomáca 4. skupina v jazykovom stredoslovenskom prostredí, lebo neprilieha deklinačnému typu stre-

[52] Porov. Dr. Štefan Hlavatý, l. c. 70.

doslovenských apelatív na *-ok,* a zato sa aj vyskytuje najsilnejšia tendencia druhotného skloňovania s pevným koncovým *-ek* aj pri pôvodne dlhej kvantite na kmeni. Dlhá kvantita, pokiaľ sa celkom neotupila, je znakom toho, že tvar priezviska nie je hláskoslovne celkom zmeravený, a zato netreba tu dopúšťať neživé druhotné skloňovanie so zmeraveným *-e-* prípony *-ek* pre spisovnú prax. Teda dlhá kvantita trojslabičných priezvisk na *-ek* znamená prvotné skloňovanie v shode s platnými Pravidlami sloven. pravopisu celkom bez výnimky.

Naproti tomu platné Pravidlá osobitne sa ani nezmieňujú o priezviskách so západoslovenským zakončením na *-ek,* majúcich krátku kvantitu. Ostala tu istá medzera. Podľa pôvodu máme viac typov priezvisk na *-ek* s krátkou kvantitou: a) domáce tvary priezvisk z pôvodných západoslovenských apelatív, kde však prípona *-ek* nemá obvyklý zdrobňovací význam, ale sa javí ako slovotvorný element:[53] *Bublavek, Moravek, Nedorostek, Parobek, Pastorek, Oškvarek, Podstavek;* b) domáce tvary priezvisk zo západosloven. obmenených cudzích, ale udomácnených apelatív: *Hambalek, Harinek;*[54] c) cudzie priezviská na *-ek* s neutrálnym významom, ktoré nepripomínajú známe apelatíva: *Bodenek, Benedek,*[55] *Čankajšek;* d) domáce tvary priezvisk so základným alebo obmeneným tvarom krstného mena, ku ktorým hotová prípona *-ek* sa pridávala celkom mechanicky, svojím vznikom asi oneskorených, ktoré pravdepodobne vznikly len neskoršie, keď sa v slovenčine už prestalo uplatňovať predlžovanie krátkej kvantity základného tvaru pred zdrobňovacou príponou *-ek: Ďurišek — Ďuriš, Herodek — Herod, Melišek — Meliš, Ondrišek — Ondriš, Pavelek — Pavel, Peterek — Peter, Šimonek — Šimon;* e) domáce tvary priezvisk s niekdajšou predpokladanou pravidelnou dlhou kvantitou, ktorá sa skrátila: *Adamek — Adámek, Filipek — Filípek, Marti-*

[53] Porov. Fr. Oberpfalcer, *Rod jmen v češtině,* Praha 1933, str. 41; Fr. Trávníček, *Mluvnice spisovné češtiny I,* 276.

[54] Tvar priezviska *Harinek,* gen. *Harinka* (s výslovnosťou ‚haringa') vyskytuje sa napríklad v Bánovciach n/B. a je obmenou nem. tvaru *Hering.*

[55] Tvar priezviska *Benedek* zdá sa obmenou latinskej formy *Benedictus.* Jeho nositeľ je známy ako maď. spisovateľ *Benedek* Elek, ktorý však písaval aj po slovensky (porov. Ľudovít V. Rizner, *Bibliografia I,* 119).

nek — Martínek, Melišek — Melíšek, Michalek — Michálek, Tomanek — Tománek, Zemanek — Zemánek.

V domácom prostredí západoslovenskom priezviská na *-ek* s krátkou kvantitou, pokiaľ sa pri nich pociťuje domáci základ, alebo predstavujú živé apelatíva, nasledujú prvotné živé skloňovanie zdrobnelých apelatívnych tvarov na *-ek*. Pri nich koncové *-ek-* sa pociťuje (aj keď nie všade rovnako) ako samostatná časť, rozdielna od kmeňa.

Podľa toho prvotné skloňovanie v západosloven. prostredí býva obyčajne lineárne a) pri domácich apelatívach na *-ek* vo funkcii priezviska bez zdrobňovacieho významu typu *Oškvarek/Oškvarka, Pastorek/Pastorka, Hambalek/Hambalka;* b) pri všetkých tvaroch na *-ek* pôvodného zdrobňovacieho významu so základom krstného mena s krátkou kvantitou na kmeni: *Adamek/Adamka — Adam, Gašparek/Gašparka — Gašpar, Filipek/Filipka — Filip, Jakubek/Jakubka — Jakub, Šimonek/Šimonka — Šimon, Tomanek/Tomanka — Toman;* c) pri ostatných tvaroch na *-ek* zdrobňovacieho významu so základom živého alebo aj vymretého apelatíva: *Holubek/Holubka — holub, Maršalek/Maršalka — maršal, Stalmašek/Stalmaška — stalmach, Tvarožek/Tvarožka — tvaroh* a i.

Druhotné skloňovanie trojslabičných (viacslabičných) priezvisk na *-ek* s krátkou kvantitou prejavuje sa len zriedka v západoslovenskom jazykovom prostredí, leda len pri celkom cudzích neznámych tvaroch priezvisk, kde zakončenie na *-ek* je často náhodné a len svojím tvarom predstavuje domácu príponu, napr. *Benedek, Čankajšek.* Pri nich v koncovkovom *-ek* samohláska *-e-* nie je jerového pôvodu, zato sa *-e-* ani nemá vysúvať. V podstate tu ani nemôže byť reč o výnimke, lebo také je prirodzené skloňovanie cudzích pevných foriem nominatívnych. Výnimka môže prichodiť len pri pohyblivom jerovom *-e-* prípony *-ek,* ktoré je domáceho pôvodu.

Ak v západosloven. jazykovej oblasti vládne tendencia prvotne skloňovať trojslabičné priezviská na *-ek* s krátkou kvantitou, tak zase v stredoslovenskej oblasti prevláda druhotné skloňovanie. Na území priechodu od západoslovenskej oblasti do oblasti stredoslovenskej, kde sa tieto dva spôsoby stretávajú, zaiste prichodí kolísavé skloňovanie medzi prvotným

a druhotným. Prakticky sa tu javí dvojaké skloňovanie, prvotné a druhotné. Za druhotné hovorí úzus a pevné zaužívanie takého skloňovania niektorých silne udomácnených západosloven. priezvisk na *-ek* s krátkou kvantitou v stredoslovenskej jazykovej sfére, najmä ak sa prípona *-ek* necíti dosť samostatná osobitná časť tvaru, napríklad pri takom *Herodek/Herodeka, Janolek/Janoleka, Pavelek/Paveleka.* Pri nich podľa úzu a zaužívanosti je obvyklé pevné *-e-* prípony *-ek.* Ale treba uznať, že niekedy je to subjektívne skloňovanie, závislé len od osoby, ktorá narába s patričným priezviskom na *-ek.* Obyčajne druhotne skloňujeme priezviská na *-ek* s neutrálnym významom, lež ani to nie vždy jednako, napr.: *Bodenek/Bodeneka,* ale i *Bodenek/Bodenka.* Podľa úzu a zaužívanosti v stredoslovenskom prostredí (napr. v Turč. Sv. Martine, na Vrútkach) v konverzačnej reči býva tvar priezviska *Bodenek* so zmeravením *-e-* prípony *-ek,* napríklad: od *Bodeneka, Bodeneková,* ale už v textoch vyššej, uhladenej prózy obyčajne býva prvotné skloňovanie: *Bodenek/Bodenka.* Je to podobné kolísanie pohyblivého a nepohyblivého *-e-* prípony *-ek* asi v tom smere, aké máme pri cudzích priezviskách na *-el: Hegel/Hegela — Hegel/Hegla* (SŘ XI, 121). Aj pri nich v spisovnom úze sa uplatňuje dvojaká tendencia pri skloňovaní podľa úzu a prípadnej zaužívanosti.

Ak pre spisovný úzus pri trojslabičných priezviskách na *-ek* rešpektujeme nepravidelné skrátenie predposlednej slabiky, tak podobne nemožno sa celkom odvracať ani od problému nepravidelného druhotného skloňovania, ktoré je v podstate jeho následkom a vyskytuje sa kompaktne na širokej oblasti stredoslovenských nárečí.

Ich krátkosť kvantity tiež má svoju zákonitosť a možno ju odôvodniť asi takto: Krátkosť kvantity nastáva najprv ochabnutím a potom skrátením niekdajšej dlhej kvantity tým, že sa oslabí, prípadne celkom skráti pôvodný súvis významu priezviska na *-ek* ako zdrobneliny s jeho slovným základom; prestal sa teda cítiť prvotný význam priezvisk a prípona *-ek* s celým svojím kmeňom hláskoslovne zmeravela. Zjav vnútorného zmeravenia hláskoslovného skladu dá sa pochopiť azda ešte jasnejšie na obdobnom prípade priezviska typu *Novysedlák,*[56] slo-

[56] Doklad: Z krstín u M. *Novysedláka,* Danišovce (Hlas 48, č. 7—8,

ženého zo dvoch samostatných sklonných slovných celkov, ktoré slúžilo najprv na označenie nového sedliaka, prišelca do cudzej obce. V tomto spojení zaiste zpočiatku obidva slovné celky boly sklonné; prívlastok *Novy-* s podstatným menom *sedlák* sa skloňoval samostatne popri ňom. No vo funkcii trvalého priezviska v tvare *Novysedlák* pre pohodlnosť a úsporu artikulácie prívlastok *Novy-* ako prvý člen spojenia zostal celkom nesklonný a tým prakticky stal sa len mŕtvou časťou kmeňa celého tvaru priezviska, ktoré takto pri skloňovaní predstavuje len jeden slovný celok, nakoľko sa v ňom skloňuje len druhý komponent složeniny, *sedlák,* a prvý, *Novy-,* zostáva nesklonný, zmeravený: *Novysedlák/Novysedláka.* Nastal tu vlastne zánik riadneho skloňovania prívlastku *Novy-.*

Takto s jazykovej stránky podobne možno vysvetliť zánik vnútornej deklinácie pri zmeravených tvaroch vôbec trojslabičných (viacslabičných) priezvisk s krátkou kvantitou, ktorá spočíva v tom, že niekdajšie pohyblivé *-e-* prípony *-ek* zostáva pevné. Tento úkaz, ako sme už inde spomenuli, hromadne sa uplatňuje v stredoslovenských a okrajových západoslovenských nárečiach a u ich príslušníkov: *Ďurišeka* (KN 47, č. 43, 7d), *Čankajšek/Čankajšeka,*[57] Zo svadby... A. *Filipekovej,* Bor. Sv. Mikuláš (Hlas 46, č. 12, obál. 3d), M. *Galuseková* (Svetlo pravdy IV, č. 1, 7b), E. *Herodeková,* M. *Herodeková* (Svetlo pravdy VII, č. 2, 5a), Zo svadby O. *Jakubeka*... Unín (Hlas 48, č. 4, obál. 2a), M. *Janoleková,*[58] Ern. *Kavuleková,* Poľný Kesov (Hlas 47, č. 9, 199), Klára *Kropačeková,* Ružomberok (Výr. zpr. odb. žen. šk. Ružomberok 46/47, 13), Marta *Kočuteková* (Výr. zpr. OA B. Bystrica 46/47, 32), Albína *Mar-*

obál. 2a). V. Blanár popri tomto priezvisku (s grafikou *Novisedlák*) uvádza tvar *Starigazda* (Jazykovedný sborník I—II, 31).

[57] Priezvisko *Čankajšek* neskloňuje sa jednotne, ale je kolísanie podľa jednotlivých redakcií. V časopise Pravda nachodíme druhotné skloňovanie s pevným *-e-: Čankajšekov* nástupca (Pravda 1949, č. 88, 3e), „Dolu s *Čankajšekom*...!" (č. 29, 3c), k *Čankajšekovej* klike (č. 32, 3c) ap. Ale v redakcii časopisu Práca je zaužívané skloňovanie s vysúvaným *-e-,* asi vplyvom českého spôsobu skloňovania: *Čankajškov* nástupca (Práca 1949, č. 24, 5), Žiadajú zatknúť *Čankajška* (č. 30, 3).

[58] Formu ženského tvaru *Janoleková* ako pevnú spoznal som na Učiteľskom ústave v Prešove ako meno žiačky IV. ročníka (za prvej ČSR).

kuseková, Slov. Meder (Hlas 47, 184b), Helena *Martineková,* Šalgov (Výr. zpr. OA N. Zámky 46/47, 25), Mária *Ondrišeková,* Černík (Výr. zpr. G N. Zámky 47/48, 34), Zo svadby J. *Polačeka* ... Bytčica (Hlas 45, č. 3, obál. 3a), *Pavelek/Paveleka — Paveleková,*[59] od Fr. V. *Sasineka* (Orol III, 1872, 95a), vd. *Tomaneková* ... Jolana *Valašeková* (Svetlo pravdy VII, č. 1, 4b).

So stránky kvantitatívnej nezapadajú nadobro do typu *Kompánek/Kompánka,* pre ktorý Pravidlá sloven. pravopisu podržiavajú priliehavé prvotné skloňovanie. Nevidí sa celkom na mieste požadovať vonkoncom prvotné skloňovanie aj pre priezviská s krátkou kvantitou, ktoré je v Pravidlách slovenského pravopisu vyhradené pre tvary priezvisk s dlhou kvantitou, najmä nie v takých prípadoch, kde prípona *-ek* sa necíti ako osobitná časť slova a podľa úzu bývajú pádové tvary druhotného skloňovania. Niektoré priezviská na *-ek* s krátkou kvantitou sa silne odkláňajú od prvotného skloňovania a toto netreba ani úzkostlivo hatiť, ani napomáhať. Je tu smerodajný len úzus, ktorý zväčša spočíva na tom, či prípona *-ek* sa cíti osobitná časť tvaru, alebo nie. Presné smernice nemožno však určiť ani pre druhotné, ani pre prvotné skloňovanie. Mnohé vídať skloňovať obidvoma spôsobmi, niektoré zas len prvotným, alebo len druhotným.

Trojslabičné i ostatné priezviská so zakončením na *-ek* delia sa podľa kvantity na dve skupiny. Z nich v prvej skupine s dlhou kvantitou v shode s Pravidlami sloven. pravopisu náleží vždy udržovať prvotné skloňovanie lineárne s pohyblivým *-e-* prípony *-ek,* aké plne zodpovedá nárečovým slovným tvarom s normálnou dlhou kvantitou v západoslovenskom domácom prostredí typu *baránek/baránka.*

V druhej skupine s krátkou kvantitou pôvodné prvotné pohyblivé *-e-* prípony *-ek* v niektorých prípadoch sa silne narúša, najmä v tvaroch priezvisk cudzieho pôvodu typu *Benedek, Čankajšek,* alebo pri silne zaužívaných výnimkách, kde sa prípona *-ek* necíti osobitnou časťou slova, ale splýva s jeho kmeňom, napríklad *Herodek/Herodeka, Janoleková, Paveleková.*

---

[59] Ženská forma na *-ová* (Paveleková) je mi známa z Turč. Sv. Martina.

Tak sa vidí, že druhotné tvary trojslabičných priezvisk na *-ek* s krátkou slabikou na kmeni skorej treba pokladať za platné výnimky zpod všeobecného pravidla, než ich chápať ako osobitný, samostatný typ v rade ostatných priezvisk na *-ek*.

Lepšie však problém druhotného skloňovania trojslabičných priezvisk na *-ek* s krátkou kvantitou sa ukáže a osvetlí na dvojslabičných rodinných menách na *-ek* s krátkou kvantitou, kde druhotné skloňovanie je v praxi už viacej zaužívané.

Pri dvojslabičných priezviskách na *-ek* nepravidelné skloňovanie odobrujú aj Pravidlá sloven. pravopisu „tam, kde by vynechávaním pohyblivého *e* vznikla ťažko vysloviteľná skupina" (str. 80). Za príklad uvádzajú priezvisko *Furdek* s druhotným gen. *Furdeka* a výslovne upozorňujú, že nie „Furdka". Fakticky ani nemôže byť reč o nejakej ťažkej výslovnosti na tomto príklade, lebo soskupovanie troch spoluhlások vždy sa nepociťuje ako ťažké pre slovenskú artikuláciu (porov. napr. rovnakú výslovnosť slova *Bartko*). Tu vlastne oproti trojslabičným priezviskám na *-ek* Pravidlá rešpektujú živý úzus do tej miery, pokiaľ sa vidí všeobecný v tej skupine.

Typ *Furdek/Furdeka* zahrnuje dvojslabičné priezviská na *-ek*, kde pri prvotnom skloňovaní vzniká skupina spoluhlásková (s troma spoluhláskami), a *-ek* sa necíti ako prípona, natoľko splýva s kmeňom slova. Ukazuje sa to najmä vtedy, keď dvojslabičné tvary priezvisk na *-ek* ničím nepripomínajú domáce tvary apelatív a tak prípona *-ek* sa nevyníma vo svojej funkcii ako osobitný slovný celok, najmä pri tvaroch celkom cudzích prevzatých priezvisk, kde sa *-ek* ani nemôže vynímať ako prípona.

Na tento spôsob v praxi hojne nachodíme druhotné skloňovanie s pevným *-ek:*

Bajzek/Bajzeka,[60] *Baršek/Baršeka, Bedlek/Bedleka, Ben-*

[60] Niekoľko dokladov na tvary s pevným *-ek: Bajzeková* (Hlas 48, č. 2, obál. 4a), *Baršeková* (Kresťan 1908, č. 49, 10b), *Bedleková* (Výr. zpr. odb. žen. šk. Zvolen 46/47, 21), *Burmeková* (T. Sv. Martin), *Ďurmeková* (Bánovce n/B.), *Fendeková* (Ružomberok), *Flonteková* z Krivej (Výr. zpr. G Dol. Kubín 46/47, 28), *Fulmeková* z Kolárovíc (Výr. zpr. UA Štub. Teplice 45/46, 50), *Jandeková* zo Bzín (Výr zpr. G Dol. Kubín 46/47, 31), *Kondeková* Štefánia, Čadca (Výr. zpr. OŠ Čadca 47/48, 22), *Konteková* (T. Sv. Martin). Zo svadby... *Pjontekovej* (Hlas 48, č. 6,

dek/Bendeka, Burmek/Burmeka, Ďurmek/Ďurmeka, Eršek/Eršeka, Fendek/Fendeka, Flontek/Flonteka, Fojtek/Fojteka, Fulmek/Fulmeka, Glajšek/Glajšeka, Hentek/Henteka, Jandek/Jandeka, Kondek/Kondeka, Kontek/Konteka, Martek/Marteka, Mercek/Merceka, Pentek/Penteka, Pjontek/Pjonteka, Rendek/Rendeka, Surmek/Surmeka, Wžentek/Wženteka a iné.

Naozaj neobyčajná a tým aj nepohodlná spoluhlásková skupina vznikla by pri riadnom vysúvaní samohlásky *-e-* prípony *-ek* priezvisk *Česnek, Černek, Česnek*, i keď zjavne pripomínajú domáce slovné tvary.

Nepohodlná skupina s troma spoluhláskami, ktorá nastáva vysúvaním pohyblivého *-e-* prípony *-ek* v prvotnom skloňovaní, obchádza sa práve druhotným skloňovaním.

Snaha vyhnúť nepohodlnej skupine troch spoluhlások v praxi privádza do typu *Furdek/Furdeka* s druhotným skloňovaním aj tvary priezvisk so zjavnejšími domácimi tvarmi živého apelatíva alebo aspoň so zjavným koreňom alebo kmeňom, kde koncovka *-ek* zostáva pevná vo svojej funkcii: *Chvostek/Chvosteka, Prstek/Prsteka; Chvastek/Chvasteka, Kristek/Kristeka, Pavlek/Pavleka, Petrek/Petreka, Sadlek/Sadleka, Šustek/Šusteka, Vavrek/Vavreka.*

Pevné postavenie samohlásky *-e-* v prípone *-ek* dvojslabičných rodinných mien sa ukazuje aj pri zdvojenej spoluhláske v kmeni typu *Šteffek,* kde pri výraznej artikulácii obidvoch spoluhlások vzniká za prvotného skloňovania tak isto skupina spoluhlások. Ale rozhodujúca je tu neobyčajnosť dvojitých spoluhlások v strednej slovenčine a pri nej *-ek* oslabuje svoj prvotný význam holej prípony: *Ballek/Balleka,*[61] *Duffek/Duffeka, Jaššek/Jašše ka, Kottek/Kotteka, Mollek/Molleka, Pallek/Palle-*

---

obál. 3a), *Rendeková* Anna, Chrenovec (Výr. zpr. OA Nitra 46/47, 74), Zo svadby J. *Surmeka* (Hlas 44, č. 2, obál. 3a); *Chvosteková* (Hlas 48, č. 4, 106), *Kristeková* (Výr. zpr. odb. žen. šk. Spiš, N, Ves 47/48, 11), *Petreková* Paulína, Levoča (Výr zpr. OŠ Spiš. N. Ves 46/47, 27), *Vavreková* (Výr. zpr. OA Košice 47/48, 39). Zo svadby Boženky *Šustekovej* (Hlas 48, č. 3, obál. 2a).

[61] Doklady: *Ballek* (Púť. XXXVIIIa), *Jaššek* (Výr. zpr. Priem. šk. P. Bystrica 46/47, 32), Z pohrebu vdp. A. *Peššeka,* Izdeg (KN 48, č. 17, 8b), Zo svadby... *Šteffeka,* Zohor (Hlas 46, č. 9, obál. 3b), *Vitteková* (Výr. zpr. odb. žen. šk. Trnava 46/47, 46).

ka, Pittek/Pitteka, Peššek/Peššeka, Šteffek/Šteffeka, Vittek/Vitteka.

Na spôsob *Furdek/Furdeka* sa skloňujú s pevným *-ek* aj české priezviská s podobným hláskovým skladom, napr. *Rejšek/Rejšeka,*[62] a rovnako aj priezviská s českou dvojhláskou *-ou-* v kmeni, ktorá sa nepociťuje ako dvojhláska, lež ako slabika *-ov-: Houdek/Houdeka,*[63] *Koubek/Koubeka, Souček/Součeka.*

Pohodlnejšie druhotné skloňovanie rodinných mien na spôsob *Furdek/Furdeka* rady nasledujú aj iné dvojslabičné priezviská s krátkou kvantitou, kde ani nevzniká pri prvotnom skloňovaní skupina spoluhlásková, najmä a) ak sú to slovné tvary cudzieho pôvodu, ktoré ničím nepripomínajú všeobecne známe apelatíva na *-ek* a tak sa ich *-ek* necíti ako samostatná časť slovného tvaru, b) ak sú to slovné tvary domáceho pôvodu, ale dnes hodne archaické, s vecným významom zastretým, napr. krátkou kvantitou (*Puček* ‚púček'), kde by sme v normálnych slovách očakávali dlhú kvantitu pred zdrobňovacou príponou *-ek.* V takomto prípade s významovej stránky natoľko sa oddialily od prípadnej spisovnej alebo aj nárečovej formy, že sa *-ek* necíti ako samostatná prípona a tak sú náchylné na pohodlnejšie druhotné skloňovanie:

Balek,[64] *Bebek, Bezek, Blažek, Bobek, Bolek, Botek, Božek,*

---

[62] Doklad: *Rejšeková* Alojzia (Výr. zpr. Ref. reál. gymn. T. Sv. Martin 35/36, 22).

[63] Doklady: Ružena *Houdeková,* Ružomberok (Výr. zpr. odb. žen. šk. Ružomberok 46/47, 14), Gizela *Koubeková* (Výr. zpr. odb. žen. T. Sv. Martin 46/47, 18), *Součeková* (Výr. zpr. OA Nitra 44/45, 40).

[64] Istejšie doklady s druhotným pevným *-ek:* Ten pamätá iste starého *Bebeka* ‚Je veľmi starý' (Kálal, Slovenský slovník 19), K. *Bezeka* (KN 49, č. 21, 5a), K. *Bezeka* (Pravda 1949, č. 110, 1), s *Bezekom* (Východosloven. Pravda 1949, č. 109, lc), *Blažeková* (Svetlo Pravdy VII, č. 2, 4b), *Blažeka* (KN 47, č. 34, 8a), *Bobeková* (Výr. zpr. OA B. Bystrica 46/47, 65), *Boteková* (Hlas 47, č. 12, obál. 4b), *Božeková* (Výr. zpr. G. Kláštor pod Znievom 34/35, 61), *Buzeková* Mária (Výr. zpr. OA Bratislava 43/44, 33), Ing. Jána *Dufeka* (Pravda 1949, č. 110, 1a), *Dzureková* (Výr. zpr. G Lipt. Sv. Mikuláš 44/45, 28), rod. *Ficeková* (Svetlo Pravdy VII, č. 2, 5a), *Floreka* (Hlas 48, č. 5, obál. 5b), *Franeková* (Výr. zpr. OŠ Čadca 46/47 15), *Froleková* (KN 48, č. 9. 8b), Zo svadby J. *Gloceka* (KN, Vianoce 1947, 16a), *Goreková* (Výr. zpr. OŠ Spiš. N. Ves 47/48, 31), *Hudeková* (Výr. zpr. OA Trnava 47/48, 25), *Hušeková* (Hlas 48, č. 6, 156), *Chromeková* (Výr. zpr. G Dol. Kubín 46/47, 28), *Janeková* (Výr. zpr. odb. žen. šk. Zvolen 46/47, 21), tajomníka *Janeka* (Náš národ 1949, č. 21,

Buček, Bužek, Cepek, Čunek, Demek, Drevek, Dubek, Dudek, Dufek, Dužek, Ďurek, Ďurmek, Dzurek, Ficek, Filek, Florek, Franek, Frolek, Fulek, Gerek, Glocek, Gorek, Hanek, Hlušek, Hodek, Honek, Hudek, Hušek, Chromek, Janek, Jašek, Junek, Klocek, Kolek, Lanek, Lojek, Macek, Malek, Marek, Mašek, Medek, Melek, Mikek, Pacek, Palek, Pecek, Pilek, Pišek, Polek, Putek, Rožek, Sirek, Sivek, Spratek, Šarek, Šebek, Šulek, Šutek, Tarek, Vacek, Valek, Vanek, Vitek, Volek, Židek, Žurek a iné.

Vecný význam základu priezviska býva silnejšie zastretý, keď koncové *-ek* nepredstavuje zdrobňovací element, ale slovotvornú príponu denominatív alebo deverbatív. Pri nich krátka a či už skrátená kvantita ľahšie neutralizuje význam a s neutralizovaním prichodí aj zmeravenosť prípony *-ek:*

a) pri denominatívach archaického tvaru: *Dužek* (dúži), *Hlušek* (hluchý), *Hrdek* (hrdý), *Krutek* (krutý), *Malek* (Malec), *Polek* (Poliak), *Sirek* (sirota), *Sivek* (sivý), *Šarek* (šarý ‚strakatý'), *Šutek* (šutý);

b) pri deverbatívach archaického tvaru: *Honek* (honiť), *Hudek* (húdať), *Chvastek* (chvastať sa), *Šulek* (šúľať), *Škripek* (škrípať) ap.

Ale aj pri tejto skupine niekedy sa mocne cíti koncové *-ek* ako prípona a vtedy prichodí samovoľne prvotné skloňovanie, napríklad: *Škripek/Škripka.*

Inokedy prvotný význam slovného tvaru oslabuje už sama

1a), Claudia *Kňažeková* (Výr. zpr. odb. žen. šk. T. Sv. Martin, 46/47, 21), *Koleková* (Hlas 43, č. 6, obál. 3a), *Laneková* (Seraf. svet 48, č. 6, obál. 4a), *Maceková* (Hlas 47, 69), *Malekovi* (J. Škultéty, O Slovákoch I, 209), *Mareková* (Výr. zpr. OA Trnava 47/48, 25), *Mašeková* (Výr. zpr. odb. žen. šk. B. Štiavnica 47/48, 12), *Medeková* (Výr. zpr. odb. žen. šk. Ružomberok 46/47, 13), Z. *Meleková* (Posol 47, č. 5, obál. 4; priezvisko je podľa J. Stanislava slovanského pôvodu. Porov. Jazykovedný sborník III (1948), str. 13), *Paceková* (Výr. zpr. G Ružomberok 45/46, 29), Z pohrebu... *Poleka* (KN 48, č. 32, 8b), *Rožeková* (pomník na cintoríne v T. Sv. Martine), *Sprateková Marta* (Výr. zpr. OA T. Sv. Martin 42/43, 25), Viera *Šareková* (Výr. zpr. G. Dol. Kubín 46/47, 30), Bohuslava *Šuleka* (Št. Krčméry, Stopäťdesiat rokov slovenskej literatúry II, 176), *Šuteková* (Hlas 47, č. 4, 84), *Tareková* (Výr. zpr. odb. žen. šk. Trenčín 46/47, 13), *Vaceková* (Bánovce n/Bebr.), *Valeková* (Výr. zpr. OA B. Bystrica 46/47, 66), *Vaneková* (Výr. zpr. OA Bratislava 43/44, 36), *Viteková* (Výr. zpr. odb. žen. šk. Trnava 46/47, 44), Zo svadby A. *Žideka* (KN, Vianoce 1947, 16b), *Žureková* (Výr. zpr. OA Nitra 44/45, 44) a iné.

funkcia priezviska, ktorá slúži len na holé označenie osoby, a tým ho hodne oddeľuje od jeho prvotného používania s niekdajším plným významom. Najlepší dôkaz toho, že funkcia priezviska môže otupovať nielen význam, ale spolu s ním aj pohyblivosť *-e-* jerového pôvodu prípony *-ek,* vidí sa pri dvojakej úlohe napríklad slovného tvaru *Marek.* Tvar *Marek* ako krstné meno pevne si drží prvotné skloňovanie všade: *Marek/Marka.* Tak je aj pri mene evanjelistu: Čítanie z evanjelia sv. *Marka.* Ale už vo funkcii priezviska, kde sa jeho prvotný význam posúva do inej významovej roviny, býva druhotné skloňovanie: Od pána *Marka Mareka.* Pri dvojakej funkcii slovného tvaru *Marek* dvojaké skloňovanie dobre poslúži na diferenciáciu krstného mena *Marek* od priezviska *Marek.*

Rovnako dvojslabičné slovné tvary na *-ek,* označujúce krstné mená, keď sa dostaly do funkcie priezviska, priberajú na diferenciáciu druhotné skloňovanie. Takto potom je nielen *Marek/Mareka,* ale aj *Franek/Franeka, Janek/Janeka, Julek/Juleka, Jurek/Jureka, Štefek/Štefeka, Števek/Števeka, Tomek/Tomeka.* Za mojich vysokoškolských štúdií v Bratislave priezvisko *Jurek* sa všeobecne skloňovalo druhotným spôsobom: Bol som u pátra *Jureka.* Tak sme skloňovali aj priezvisko *Števek* kolegu profesora *Števeka* na gymnáziu v Košiciach za prvej ČSR. Tak isto počuť skloňovať aj obdobný tvar priezviska *Štefek/Štefeka.*[65]

Hypokoristickým slovným tvarom na *-ek,* keď sú vo funkcii krstného mena, patrí riadne prvotné skloňovanie, ako sa to ukazuje pri tvare *Jašek* u Dobroslava Chrobáka v diele *Kamarát Jašek.* Tvar *Jašek* v úlohe krstného mena spojuje s tvarom priezviska *Mihálik* (str. 9) a tak má dôsledne všade pôvodné prvotné skloňovanie: medzi *Jaškom* a mnou (13), *Jaškovi* (16). Popri tvare *Jašek* používa aj novšiu hypokoristickú formu *Jaško* v osloveniach. No vo funkcii priezviska býva druhotné skloňovanie ako by na diferenciáciu: *Jašeková* Margita (Výr. zpr. OA T. Sv. Martin 47/48, 27).

---

[65] Doklady: Zo svadby H. *Števekovej* ... Oravský Biely Potok (Hlas 47, č. 7, obál. 3a), *Štefeková* Vilma, Trnava (Výr. zpr. OA Trnava 47/48, 23).

Druhotné tvary priezviska *Mikek/Mikeka*[66] vyznievajú hladšie, ako prvotné ‚Mikek/Mikka', keď sa vysúva *-e-* prípony *-ek.*

Najistejšie druhotné skloňovanie s pevným *-e-* sa zjavuje pri skrátenej kvantite niekdajších živých apelatívnych tvarov s pôvodnou, prípadne predpokladanou dlhou kvantitou vo funkcii priezvisk. V novej funkcii sa časom odklonily od živého apelatíva so stránky významovej. Tým sa oslabila aj kvantita a s ňou prišlo aj zmeravenie pohyblivého *-e-* pri vnútornej deklinácii, najmä ak sa pritom celkom zabudlo na spojitosť s materským základom alebo nárečovým tvarom apelatíva: *Fusek/*[67] *Fuseka* (porov. *fúz, fúzik*), *Kusek/Kuseka* (dial. *kúsek* ‚kúsok'), *Panek/Paneka (pán, Pánik), Pučeк/Pučeka (púček), Putek/Puteka (pútec), Smutek/Smuteka* (dial. *smútek*), *Sudek/Sudeka* (dial. *súdek*), *Šulek/Šuleka (Šúlek), Trunek/Truneka* (dial. *trúnek* ‚pijatyka'), *Zubek/Zubeka (Zúbek), Židek/Žideka (Žídek),* Žlebek ap.

V praxi pre skupinu dvojslabičných priezvisk na *-ek* aj mimo typu *Furdek/Furdeka* javia sa druhotné tvary v skloňovaní; prichodí nový typ *Šulek/Šuleka.* Je však kolísavý; nemá takú rovnú líniu v druhotnom skloňovaní, ako typ *Furdek/Furdeka.*

Niekedy ani príslušníci stredoslovenských nárečí nepokladajú druhotné skloňovanie typu *Šulek/Šuleka* za dosť literárne a korigujú ho na prvotné. Zaiste do istej miery tu mýli aj vplyv českého skloňovania, kde prvotné skloňovanie nie je rušené obmenenými obdobnými tvarmi priezvisk na *-ík* a *-ko,* ako v slovenčine. Napríklad priezvisko *Bezek* po novinách máva druhotné tvary *Bezek/Bezeka,* kým vo vedeckej publikácii Andreja Mráza je použitý tvar s pohyblivým *-e-* vo forme privlastňovacieho adjektíva *Bezkovho* (Dejiny slovenskej literatúry 288).

[66] Doklad: nom. tvar priezviska *Mikek* (Výr. zpr. Priem. šk. P. Bystrica 46/47, 32).

[67] Tendenciu skracovať kvantitu pri tvaroch priezvisk pozoruje aj Jozef Boldiš, *Živé mená* (Jazykovedný sborník III, 44). — Doklady: Lívia *Fuseková,* Zlaté Moravce (Výr. zpr. G Zlaté Moravce 45/46, 69), Margita *Fuseková* (Výr. zpr. odb. žen. šk. Krupina 46/47, 21), *Fuseková,* Mást (KN 1948, č. 45, 6c), Mária *Paneková,* Trstená (Výr. zpr. G Trstená 45/46, 30), *Pučeková* (Hlas 47, č. 4, obál. 4b), Emília *Šuleková,* Dolný Štepanov (Výr. zpr. G Trstená 45/46, 29), Zo svadby J. *Truneka* .,. D. Súča (Hlas 47, č. 9, obál. 3a), Jiřiho *Žlebeka* (Suč. 122) a iné.

Podobne je to aj s priezviskom *Blažek*. V časopisoch býva druhotné skloňovanie; Dr. Ján P. Ďurovič vo svojej publikácii *Evanjelická literatúra do tolerancie* používa prvotné tvary s pohyblivým *-e-* prípony *-ek: Blažkom* (370) a hromadný tvar *Blažkovci* (371) popri druhotnom tvare s pevným *-ek* priezviska *Šulek* takého istého hláskového skladu: *Šulekove* (piesne) (321). Tu mu bolo smerodajné zaužívané pevné *-ek*. Aj pri priezvisku *Šulek* bol urobený pokus vypúšťať jerové *-e-* pri ženskej forme Zuzanna „Šulková" (Rok Matice slovenskej, Zpráva o činnosti Matice slovenskej za rok 1946, str. 12). Ale už v nasledujúcom roku 1947 zvíťazil úzus nad gramatickým pravidlom: Zuzanna *Šuleková* (12). Tvar priezviska *Šulek* so zmeraveným *-e-* vo forme tvaru privlastňovacieho adjektíva *Šulekovo* stal sa úradným názvom miestnym.[68] V martinskom prostredí počuť druhotne skloňovať okrem priezviska *Šulek/Šuleka* aj *Franek/Franeka, Medek/Medeka, Zimek/Zimeka.*

Naproti skupine *Šulek/Šuleka* pôvodné skloňovanie s pohyblivým *-e-* priezviska na *-ek* si podržujú nárečové tvary apelatív so zjavným významom, kde prípona *-ek* sa cíti osobitná a dosť živá: *Hrnek, Hrotek, Chlpek, Mutek,*[69] *Mlynek, Pupek, Snopek, Škvarek, Špalek, Turek.*

Prvotný spôsob skloňovania obyčajne sa nenarúša ani pri dvojslabičných priezviskách s dlhou kvantitou a uplatňuje sa súčasne s trojslabičnými priezviskami podľa platných Pravidiel slovenského pravopisu a v shode so živými západoslovenskými apelatívnymi tvarmi s dlhou kvantitou typu *púček/púčka: Drábek, Dúžek, Hájek, Hések, Hrádek, Hýbek, Chládek, Chválek, Járek, Májek, Mrázek, Klásek, Pátek, Púček, Strýček, Šálek, Šátek, Stárek, Šúlek, Vácek, Válek* atď.

Podobne v slovenčine sme naučení skloňovať aj dvojslabičné priezviská s dlhou kvantitou, známe z českého prostredia: *Hálek/Hálka, Hýsek/Hýska, Sládek/Sládka, Šrámek/Šrámka, Svítek/Svítka, Vítek/Vítka ap.*

---

[68] Za starší názov *Bereksek* je *Šulekovo.* — Obdobný tvar *Šúlkovo* s vysunutým *-e-* pri dlhej kvantite označuje časť chotára v Kraľovanoch, pomenovaná asi po majiteľovi *Šúlkovi* (priezvisko Šúlek).

[69] Tvar *mutek* ako apelatívum je mi známy z rodného bánovského kraja s hanlivým významom ‚tupý, neokresaný človek'; jeho synonymá: *muntág, mumák.*

V tomto smysle treba pokladať za nepravidelné druhotné tvary priezvisk s dlhou kvantitou typu *Púčeka,*[70] *Strýčeka, Šáteka.* Ale sú aj osamotené výnimky.

Priezvisko *Bielek* so svojou charakteristickou stredoslovenskou dvojhláskou *-ie-* oproti západoslovenskej forme *Belek* a *Bílek* s obmenenou formou na *-ik (Bílik)* má okrem tvarov *Bielek/Bielka* zaužívané aj tvary: *Bielek/Bieleka.*[71]

Druhotné tvary priezviska *Mrázek/Mrázeka* azda možno pokladať za mechanicky utvorené deminutívne tvary k samému základnému tvaru *Mráz/Mráza,* ktorý je už celkom zmeravený aj so svojou dlhou kvantitou oproti apelatívu *mráz/mrazu.*

Takto vo všeobecnosti dvojslabičné priezviská na *-ek,* čo sa týka skloňovania, tvoria tri skupinky:

a) Prvá skupinka zahrnuje tvary priezvisk typu *Furdek/Furdeka,* ktorým platné Pravidlá sloven. pravopisu ustaľujú druhotné skloňovanie.

b) Druhú skupinku tvoria priezviská typu *Šulek/Šuleka* a pri nich popri prvotnom skloňovaní, ktoré podľa platných Pravidiel treba klásť na prvé miesto, v hojnej miere sa vyskytuje aj skloňovanie druhotné. Prakticky sa tu uplatňuje kolísanie, pri ktorom je smerodajný úzus a jeho zaužívané druhotné tvary s pevným *-e-* typu *Šulek/Šuleka.* Celá skupinka by sa mohla označiť ako kolísavá, kde vlastne rozhoduje to, či príponu *-ek* pociťujeme ako živú a osobitnú časť slovného tvaru priezviska, obyčajne zdrobňovaciu, alebo ako cudziu, zmeravenú časť tvaru priezviska.

c) Tretia skupinka s dlhou kvantitou zpravidla zachováva prvotné skloňovanie s pohyblivým *-e-* prípony *-ek* typu *Šátek/Šátka,* kde prípona *-ek* sa vyníma ako živá časť tvaru priezviska. Tu sú len osamotené výnimky.

Pohodlnejšie druhotné skloňovanie v druhej skupinke typu *Šulek/Šuleka* napomáhajú, ako sa možno domnievať, agresívnej-

[70] Doklady: Zo svadby P. Púčeka (m. *Púčka*), Žaškov (Hlas 47, č. 12, obál. 3a), Zo svadby... A. Strýčekovej (m. *Strýčkovej*), Svrčinovec (Hlas 43, č. 11, obál. 3a), Zo svadby J. Šáteka (m. *Šátka*)... Rajec (Hlas 44, č, 2, obál. 3a), ap.

[71] Doklad: *Bieleková* Marta, Lysá pod Makytou (Výr. zpr. OA Bratislava 43/44, 26), *Bieleková,* Spiš. Nová Ves (Výr. zpr. odb. žen šk. Spiš. N. Ves 47/48, 11) ap.

šie obmenené formy priezvisk tohto typu na *-ík* (*-ik*) a najmä na *-ko* tým, že pri nich obidvoch celý nominatív ako taký mechanicky sa stáva východiskom pre skloňovanie.

a) Pri type obmenených tvarov na *-ík* (*-ik*) samohláska *-í-* (*-i-*) je pevná na rozdiel od samohlásky *-e-* jerového pôvodu prípony *-ek*. Obyčajne tvoria spolu dvojice, čo ich zaiste mocne zbližuje v skloňovaní (najmä ak sa vyskytujú pospolu) v tom smere, že sa ani pri druhej skupinke priezvisk typu *Šulek/Šuleka* nedeje vnútorné skloňovanie, ale len vonkajšie, pri ktorom pádové prípony mechanicky pristupujú k nominatívnej forme. Po spôsobe skloňovania priezvisk typu *Blažík/Blažíka* sa ľahšie chápe aj nepravidelné druhotné skloňovanie uvedenej prvej skupinky *Furdek/Furdeka* a druhej skupinky *Šulek/Šuleka* priezvisk na *-ek* s krátkou kvantitou ešte tým skorej, že tvoria obmenené párové priezviská: *Balek — Balík*,[72] *Bartek — Bartík, Bendek — Bendík, Benek — Beník, Bizek — Bízik, Blažek — Blažík, Božek — Božík, Danek — Daník, Dudek — Dudík, Ďurek — Ďurík, Fojtek — Fojtík, Fusek — Fusík, Furdek — Furdík, Gacek — Gacík, Hašek — Hašík, Hudek — Hudík, Chlpek — Chlpík, Janek — Janík, Jašek — Jašík, Jurek — Jurík, Kňažek — Kňažík, Križek — Krížik, Kolek — Kolík, Kotek — Kotík, Kubek — Kubík, Lanek — Laník, Macek — Macík, Malek — Malík, Miček — Mičík, Mišek — Mišík, Ondrek — Ondrík, Pavlek — Pavlík, Petrek — Petrík, Plšek — Plšík, Smolek — Smolík, Stanek — Staník, Stašek — Stašík, Šebek — Šebík, Štefek — Štefík, Ševek — Ševík, Šulek — Šulík, Tomek — Tomík, Vacek — Vacík, Vanek — Vaník, Vašek — Vašík, Vavrek — Vavrík* atď.

---

[72] Doklady na druhý člen dvojice priezvisk na *-ík: Balík* (Pút. XXVa), *Bartík* (Pút. XXVa), *Beník* (Tov. 273b), *Bízik* (Vojt. 46), *Božík* (Výr. zpr. OA Nitra 47/48, 71), *Daník* (Tov. 273b), *Fusík* (Svetlo Pravdy V, č. 2, 8a), Ing. Juraja *Furdíka* (Pravda 1949, č. 110, 1), *Gacík* (Výr. zpr. OŠ Čadca 47/48, 22), *Chlpík* (Výr. zpr. G Nové Zámky 47/48, 36), *Kolíková* (Výr. zpr. OŠ Krupina 47/48, 26), *Krížik* (Výr. zpr. Priem. šk. Bratislava 45/46, 42), *Malíková* (Výr. zpr. Nitra 46/47, 70), *Smolík* (Kresťan 1908, č. 41, 12b), *Šebík* (Pút. XVIIa), *Šulík* (Výr. zpr. G Ružomberok 45/46, 36), *Vacík* (Tov. 274b), *Vaník* (Výr. zpr. OA B. Bystrica 47/48, 65); *Chválíková* (Hlas 1948, č. 2, obál. 4a), *Málik* (Pút. Lb), *Mrázik* (Výr. zpr. OA Trenčín 46/47, 56).

Podobne sa obmeňujú aj tvary priezvisk s dlhou kvantitou na kmeni: *Bielek — Bielik, Gálek — Gálik, Chválek — Chválik, Málek — Málik, Mrázek — Mrázik, Válek — Válik.* Takým obmeneným tvarom je aj priezvisko *Škrábik,* ku ktorému možno predpokladať párový deverbatívny tvar priezviska ‚Škrábek', s jednakým významom deverbatíva *škrabák* ‚pisár'.

β) Priezviská na *-ko* sú vlastne obmeneným tvarom základných priezvisk na *-ek,* ale nie rovno, lež cez tvary na *-ka,* ktoré sú genitívneho pôvodu, ako sme sa o tom zmienili už pri trojslabičných priezviskách. Možno ich logicky vyvodiť zo syntaktického spojenia typu *žena Ondrka, syn Ondrka, dcéra Ondrka, matka Ondrka* vo význame dnešného privlastňovacieho prídavného mena typu *žena Ondrkova, syn Ondrkov* ap., ktorým sa pôvodne, keď ešte neboly pevne ustálené priezviská v našom smysle slova,[73] označoval rodinný vzťah čeľadného otca iba krstným menom s hypokoristickým zafarbením *Ondrek* (z nom. tvaru *Ondrek* s pohyblivým *-e-* vzniká prvotný genitívny tvar *Ondrka*).[74] Takého pôvodu sú zaiste aj priezviská podobného tvaru *Benka* (nom. *Benek*), *Belka, Botką, Bučka, Bulka, Drobka, Holka, Hrotka, Chrenka, Krička, Paška, Pšenka, Smolka, Sumka, Tonka, Valka, Zimka* ap.

Pravda, časom genitívne tvary typu *Benka, Ondrka* stratily svoj pôvodný genitívny význam, keď vypadly z prvotného pevného spojenia syntaktického, a mimovoľne prestaly označovať pôvodnú príslušnosť údov rodiny k čeľadnému otcovi a ako také prešly aj na jednotlivých údov osebe, čo bolo tvaroslovne uľahčene tým skorej, keď sa svojou formou začlenily do mužských *a*-kmeňov. Takto pôvodný genitívny tvar na *-ka* sa dostal do funkcie nominatívu a rozmnožuje skupinu mužských životných tvarov na *-a.*

[73] Porov. Josef Beneš, l. c. 142.

[74] Tvar priezviska *Ondrka* poznám z Dubničky (pri Uhrovci, blízo Bánoviec), kde jeho nositeľ je horár. Zaznačuje ho aj Výr. zpr. OA Trenčín 46/47, 54: *Ondrka* Michal. Iné doklady: Maximilián *Belka* (Výr. zpr. II. G Bratislava 46/47, 43), *Holka* Ľudovít (Výr. zpr. OA Nitra 47/48, 70), Ivan *Chrenka* (Výr. zpr. Priem. šk. Bratislava 45/46, 38), Emanuel *Smolka* (Výr. zpr. OŠ Žilina 1946/47, 16); *Tonka* (priezvisko cigánskej rodiny v Bánovciach, ktoré som bol prvej asi chybne chápal ako obmenu formy priezviska *Tomka* v SR XIII, 152, pozn. 13), *Zimka* (Výr. zpr. G N. Zámky 33).

Tvary priezvisk na *-ko* geneticky znamenajú ďalšiu fázu vo vývoji foriem na *-ka*. Naši predkovia v rodinnom styku oslovovali sa vokatívnou formou prvších obmenených foriem na *-ka*, ktorá vychodí na *-ko*. Po čase prvotná forma vokatívna na *-ko* častým používaním sa otupila a dostala sa z funkcie oslovovania do funkcie pomenovania, teda prešla do nominatívu. Jej domovinou je zaiste stredoslovenská oblasť, kde tvary priezviska na *-ek* cítia sa ako neobyčajné, cudzie.

Prípona *-ek* pri obmenených tvaroch krstných mien je dnes už neobyčajná a archaická (pokiaľ sa zachovala) oproti novším obmenám na *-ko*. Dvojaké obmenené tvary krstných mien vznikly na dvoch širokých jazykových oblastiach: na západosloven. území majú rodnú domovinu tvary na *-ek* typu *Tonek* a v stredosloven. zas tvary na *-ko* typu *Tonko*, ktoré sú asi novšie od tvarov na *-ek*. Na priechodnom jazykovom území treba predpokladať výskyt obidvoch obmenených domácich foriem pospolu. Obidvoje v skloňovaní splývaly, a nakoniec zvíťazila novšia, expanzívnejšia stredosloven. forma na *-ko*. Tento proces osobne som zakúsil pri obmenených dvojakých tvaroch *Tonek* a *Tonko* môjho krstného mena *Anton/Antón*. Ešte za chlapčenstva počúval som formu *Tonek* (nebohá matka ma tak s času na čas oslovovala) popri forme *Tonko*. V pádových tvaroch dve rozličné nominatívne formy (zriedkavý, archaický tvar *Tonek* a novší tvar *Tonko*) vyznievaly na jednako.

Podobne to bolo (alebo mohlo byť) aj pri ostatných dvojitých tvaroch krstných mien, ako *Janek — Janko, Jurek — Jurko, Štefek — Štefko, Ševek — Ševko, Julek — Julko, Marek — Marko, Filek — Filko, Ďurek — Ďurko, Palek — Palko.*

Keď párové tvary krstných mien časom dostaly platnosť rodinných mien, aj ony zprvoti splývaly v spoločných pádových tvaroch (okrem dvoch rozličných nominatívnych tvarov), lenže, aby sa udržala žiadúca rozdielnosť v označovaní dvoch rozličných osôb pri jednakých pádových tvaroch aj mimo dvoch rozličných nominatívnych foriem vo funkcii priezviska, nastala diferenciácia foriem priezvisk na *-ek* práve druhotným skloňovaním, čím sa zreteľne odlíšily so všetkými svojimi tvarmi od novšieho typu priezvisk na *-ko*.

Dnes priezviská na *-ko* sa javia ako silná konkurenčná

skupina typických slovenských tvarov oproti materským západoslovenským tvarom priezvisk na *-ek* najmä pri párových tvaroch priezvisk: *Balek — Balko,*[75] *Bartek — Bartko, Belek — Belko, Benek — Benko, Blažek — Blažko, Bobek — Bobko, Boček — Bočko, Božek — Božko, Brtek — Brtko, Buček — Bučko, Capek — Capko, Cepek — Cepko, Demek — Demko, Ficek — Ficko, Filek — Filko, Franek — Franko, Fusek — Fusko, Gálek — Galko, Hašek — Haško, Hések — Hesko, Honek — Honko, Hrotek — Hrotko, Hýsek — Hysko, Jacek — Jacko, Jašek — Jaško, Ježek — Ježko, Klimek — Klimko, Kňažek — Kňažko, Kršek — Krško, Kusek — Kusko, Kycek — Kycko, Lacek — Lacko, Lanek — Lanko, Lojek — Lojko, Macek — Macko, Malek — Malko, Marek — Marko, Miček — Mičko, Nosek — Nosko, Pacek — Packo, Palek — Palko, Pecek — Pecko, Pišek — Piško, Polek — Polko, Racek — Racko, Smolek — Smolko, Snopek — Snopko, Sirek — Sirko, Stašek — Staško, Svitek — Svitko, Šimek — Šimko, Šrámek — Šramko, Štefek — Štefko, Šulek — Šulko, Valek — Valko, Vanek — Vanko, Vašek — Vaško, Vitek — Vitko, Vlček — Vlčko, Vojtek — Vojtko, Volek — Volko* ap.

K mnohým priezviskám typu *-ko* nie je mi všeobecne známa prípadná základná forma priezviska na *-ek: Bročko, Čelko, Češko, Hletko, Chrapko, Chrenko, Chripko, Lauko, Lečko, Leško, Ličko, Meško, Mocko, Peťko, Šanko, Špirko, Zaťko* ap.

[75] Doklady na *-ko* z dvojice tvarov priezvisk na *-ek: Belko* (Výr. zpr. Priem. šk. Bratislava 45/46, 36), *Benko* (Púť. XXIb), *Blaško* (Výr. zpr. G N. Zámky 47/48, 30), *Bobko* (Púť. XXIb), *Bočko* (Púť. XXIa), *Boško* (Výr. zpr. Priem. šk. Bratislava 45/46, 36), *Bučko* (T. Sv. Martin), *Cepko* (Hlas 48, č. 2, 46), *Demko* (Výr. zpr. G Ružomberok 45/46. 29), *Ficko* (Púť. XXXIIIb), *Galko* (Výr. zpr. OA Trenčín, 54), *Haško* (Púť. XXXa), *Hesko* (Hlas 47, č. 4, 4b), *Jacko* (Suč. 102), *Ježko* (Púť. LIIa), *Krško* (Výr. zpr. OA Trenčín 46/47, 59), *Kuszkó* (Kresťan 1909, č. 14, 13a; písané maď. pravopisom), *Kycko* (Púť. XLa), *Lauko* (Seraf. svet 1948, č. 3, obál. 3b), *Macko* (Výr. zpr. G Ružomberok 45/46, 31), *Malko* (Súč. 102), *Mičko* (Púť. XLb), *Nosko* (Výr, zpr. G Lipt. Sv. Mikuláš 44/45, 28), *Packo* (pobočné meno Žitňana v Bánovciach n/B.), *Rožko* František (Púť. XIXa), *Sirko* (Výr. zpr. II. G Bratislava 46/47, 38), *Staško* (Hlas 47, č. 12. 260), *Svitko* (Suč. 103), *Šramko* (Výr. zpr. B. Bystrica 47/48, 58), *Šulko* (Púť. XIXb), *Vanko* (Púť. XVIa), *Vitko* (Výr. zpr. OA Bánovce n/B. 47/48, 23), *Vlčko* (25); *Bročko* (Bánovce n/B.), *Češko* (Výr. zpr. OA Trenčín 46/47, 54) ap.

Priezviská na *-ko* mávajú genitívnu formu na *-u,* ktorú zdedily po svojich materských *a*-kmeňových formách na *-ka,* oproti hypokoristickým krstným menám na *-ko* typu *Janko, Jožko,* kde genitív býva na *-a* podľa mužských životných vzoru *chlap.* Genitív na *-a* mužských *o*-kmeňov podržuje si tvar *Janko* aj vo funkcii priezviska: Od pána profesora *Janka* (Žilina). Taký genitív sa používa aj od cudzieho priezviska *Franco:* Od španielskeho diktátora *Franca.*

So stránky kvantitatívnej hodno spomenúť, že tvary na *-ko* bývajú so skrátenou kvantitou oproti základnému tvaru priezviska na *-ek: Bielek — Belko, Hések — Hesko, Gálek — Galko, Šrámek — Šramko, Vítek — Vitko.* Pravdepodobne sa utvorily z materských tvarov na *-ek* s oslabenou kvantitou, ako by na to ukazovala dvojica *Belek — Belko, Šramek — Šramko, Vitek — Vitko.* Tvary s dlhou kvantitou sú odchýlky novšej vrstvy: *Strýčko,*[76] *Smieško.*

Na pevné postavenie stredoslovenských foriem priezvisk na *-ko* azda najviac ukazuje, že sa k nim dodatočne zpätnou analogiou utvorily nové kratšie formy priezvisk na *-o.* Takto si môžeme zčiastky vysvetliť dvojice tvarov priezvisk: *Balko — Ballo,*[77] *Bartko — Barto, Benko — Beno, Beňo, Blažko — Blažo, Danko — Daňo, Demko — Demo, Domek — Domko, Ficko — Fico, Filko — Filo, Fillo, Galko — Gallo, Hanko — Hano, Jaško — Jaššo, Ježko — Ježo, Klačko — Klačo, Kmeťko — Kmeťo, Klimko — Klimo, Križko — Križo, Lacko — Laco, Leško — Lešo, Macko — Maco, Malko — Malo, Mallo, Melko — Melo, Mičko — Mičo, Palko — Palo, Pleško — Plešo, Šramko —*

[76] Doklad: *Strýčko* (Výr. zpr. II. G Bratislava 46/47, 39), *Smieško* (Rajec); je aj tvar s krátkou kvantitou *Smeško* (Cieľ zo dňa 25. V. 1949, 4a).

[77] Doklady na kratšie formy s *-o:* Ballo (Výr. zpr. G Dol. Kubín 46/47, 32), *Beno* (Výr. zpr. Priem. šk. Bratislava 45/46, 40), *Blažo* (47), *Daňo* (Výr. zpr. OA N. Zámky 47/48, 61), *Demo* (Výr. zpr. G N. Zámky 47/48, 37), *Fraňo* (Turč. Sv. Martin), *Fico* (Výr. zpr. OA Nitra 46/47, 68), *Hano* (Vojt. 23), *Jaššo* (Výr. zpr. G N. Zámky 47/48, 33), *Ježo* (Vojt. 26), *Klačo* (Pút. XXVIb), *Kmeťo* (XVIIIb), *Križo* (Výr. zpr. OA Bratislava 43/44, 28), *Laco* (Výr. zpr. G Ružomberok 45/46, 29), *Lešo* (Výr. zpr. G Kláštor pod Znievom 39/40, 41), *Maco* (Výr. zpr. II. G Bratislava 46/47, 41), *Mičová* (Hlas 1948, č. 6, 167), *Malo* (Pút. XXVIb), *Šramo* (Výr. zpr. OA T. Sv. Martin 41/42, 20), *Šulo* (KN 1948, č. 32, 8b), *Valo* (Výr. zpr. G Lipt. Sv. Mikuláš 44/45, 24).

Šramo, Šulko — Šulo, Tomko — Tomo, Valko — Valo, Vallo, Vanko — Vaňo.

Vznik kratšieho tvaru priezviska na *-o* nemožno vždy vyvodzovať z dlhšieho obmeneného tvaru priezviska na *-ko,* ako ukazujú prípady priezvisk: *Čecho,*[78] *Macho, Pecho, Stacho, Vacho* ap. Pri nich treba vyjsť od holej základnej formy priezvisk *Čech, Mach, Pech, Stach, Vach.* Tak podobne si vysvetlíme aj vznik priezviska *Miko.*

Vo všeobecnosti pri skloňovaní priezvisk na *-ek* je dvojaká tendencia.

V západoslovenských nárečiach, kde prípona *-ek* sa cíti živou zdrobňovacou, prípadne slovotvornou príponou, ostáva pôvodný systém prvotného skloňovania tvarov priezvisk, aký majú ich prípadné základné apelatívne tvary. Naproti tomu v stredoslovenských nárečiach ujalo sa všeobecne druhotné skloňovanie pri západoslovenských tvaroch na *-ek,* kde prípona *-ek* v novom prostredí sa cíti cudzia a tak sa nevyníma jej funkcia zdrobňovacia, ani slovotvorná.

Pre spisovnú prax bolo by najjednoduchšie pridržiavať sa lineárne prvotného skloňovania s pohyblivým *-e-* prípony *-ek,* a tá sa zväčša uplatňuje len v západoslovenských nárečiach.

Shrnutie: Rodinné mená na *-ec* zpravidla majú prvotné skloňovanie so zamieňaním *e/ø: Remenec/Remenca, Oktavec/Oktavca, Krupec/Krupca.*

Pri trojslabičných nebývajú výnimky; je tu všeobecné vysúvanie samohlásky *-e-* prípony *-ec.*

Pri dvojslabičných rodinných menách na *-ec* výnimky s druhotným skloňovaním bývajú tam, kde by vznikla vysunutím samohlásky *-e-* jerového pôvodu pred *-ec* nepohodlná skupina aspoň s troma spoluhláskami: *Krasnec/Krasneca, Vrablec/Vrableca.*

Okrem typu *Krasnec/Krasneca* býva druhotné skloňovanie dvojslabičných tvarov priezvisk v takých prípadoch, kde koncové *-ec* sa necíti živou príponou a celkom splýva s kmeňom

---

[78] Doklady: *Čecho* (Výr. zpr. OA 46/47, 52), *Macho* (Výr. zpr. OA Košice 47/48, 35), *Vacho* (Výr. zpr. G N. Zámky 47/48, 30).

slova: *Berec/Bereca, Malec/Maleca.* Vyskytujú sa aj dvojtvary podľa pevného zaužívania, napr. *Hudec/Hudeca* popri *Hudec/Hudca.*

Rodinné mená na *-ek* s dlhou kvantitou zachovávajú zpravidla v praxi prvotné skloňovanie v shode s Pravidlami, ktoré uvádzajú pre ne typ *Kompánek/Kompánka.* Napríklad: *Kresánek/Kresánka, Šátek/Šátka.*

Trojslabičné priezviská na *-ek* s krátkou alebo so skrátenou kvantitou zpravidla tiež sa pridržiavajú všeobecného prvotného skloňovania, najmä ak sa prípona *-ek* viac-menej cíti ako živá, osobitná časť slovného tvaru, nesplývajúca s kmeňom slova: *Oklepek/Oklepka, Pastorek/Pastorka, Tomanek/Tomanka.*

Druhotné skloňovanie ako výnimka zpod všeobecného pravidelného skloňovania býva, a) ak koncové *-ek* nie je slovenskou príponou od pôvodu, ale sa len náhodou s ním srovnáva, napríklad pri cudzích priezviskách: *Benedek/Benedeka, Čankajšek/Čankajšeka,* b) ak koncové *-ek* prestalo sa cítiť ako osobitná časť slovného tvaru a ako živá prípona: *Moravek/Moraveka, Zemanek/Zemaneka.* Je však dosť zriedkavé na rozdiel od dvojslabičných, kde je častejšie.

Druhotné skloňovanie pri dvojslabičných priezviskách na *-ek* ustaľujú aj Pravidlá sloven. pravopisu pre typ *Furdek/Furdeka,* to jest pre také tvary, kde by pri prvotnom skloňovaní vznikla takzvaná nepohodlná skupina troch spoluhlások za terajšiu pohodlnejšiu slovenskú artikuláciu: *Kondek/Kondeka, Rendek/Rendeka.*

No v praxi aj mimo skupiny typu *Furdek/Furdeka* hojne sa vyskytuje druhotné skloňovanie a tak nastáva iná skupina s druhotným skloňovaním typu *Šulek/Šuleka.* Tu od prvotného skloňovania nijako neodvracia nepohodlná skupina spoluhlások, ale zmeravenosť celej nominatívnej formy priezviska, kde koncové *-ek* prestalo sa cítiť ako živá časť slovného tvaru v úlohe prípony zdrobňovacej alebo slovotvornej: *Malek/Maleka, Melek/Meleka.*

Vzniká nový typ *Šulek/Šuleka,* ktorý nie je ešte pojatý do Pravidiel sloven. pravopisu.

Kronika

SLOVNIKÁRSKE PRÁCE U NÁS

V Časopise pro moderní filologii (XXXII, 1949), v jeho cudzojazyčnej recenznej prílohe, nazvanej Philologica (IV, č. 3, str. 33—42), vyšiel po francúzsky písaný článok docenta Dr. A. Dostála o slovnikárskych prácach v Československu [*Quelques remarques sur l'état des travaux lexicographiques (concernant les langues slaves) en Tchécoslovaquie*]. Je to kriticky písaný informatívny článok, určený predovšetkým pre cudzinu, ale zaujímavý aj pre nás. Autor podáva podrobný, možno povedať, vyčerpávajúci obraz súčasnej slavistickej lexikografie v Čechách, ale zmieňuje sa tu dosť obšírne aj o Slovníku spisovného jazyka slovenského (SSJS), vydávanom Maticou slovenskou. Nespomína staršie slovenské slovníky (Petra Tvrdého), ani novšie práce v Slovenskej akadémii vied a umení v Bratislave (porov. *Linguistica Slovaca* IV—VI, 1946—1948, 437—8), kde je 700.000 lístkov slovníkového materiálu a koncept temer polovice Slovníka spis. slovenčiny (litera A—O).

A. Dostál hodnotí SSJS celkove kladne. Podľa neho pomôže pri ustaľovaní jazyka v jeho slovnej zásobe, bude na pomoci literárnej praxi ako prameň poučenia o slovenskom jazyku tak pre vedecké práce, ako pre praktický život, a to pre Slovákov a Čechov i pre cudzincov, konečne bude dobrým základom pre budúci slovenský Thesaurus. Stavia si však niekoľko kritických otázok, na ktoré si hneď aj odpovedá: či spis. slovenčina je už natoľko ustálená, že by bolo možné lexikograficky spracovať jej slovnú zásobu, či vydanie slovníka nie je predčasné, či nahromadený materiál dostatočne reprezentuje súčasnú spisovnú slovenčinu atď. Pritom vychodí z niekoľkých nepresných informácií. Pre SSJS nezačalo sa excerpovať r. 1940, lež vtedy sa po viacročných predbežných prípravách už založila osobitná slovníková kancelária pri MS (porov. SR VIII, 1940—1941, 30). Na slovenský slovník myslelo sa totiž v MS už od r. 1921 (*Letopis MS* XIII, 1921, 95), r. 1925 vyšla brošúrka *Ako vypisovať látku pre slovenský slovník,* ale slovníková komisia zriadila sa až r. 1931 (porov. *Bujnákov sborník,* Bratislava 1933, 57). Diela slovenských spisovateľov v MS začaly sa sústavne vypisovať r. 1936, a to tak, že sa neexcerpovaly všetky diela úplne, ale mnohé len čiastočne z textov vopred podčiarkovaných. Tak sa shromaždil v y b r a n ý

materiál, s ktorým možno dobre pracovať i pri menšom počte pracovníkov. K materiálu, pravda, treba pripočítať staršie slovenské slovníky (Bernolák, Palkovič, Tvrdý, Kálal a i.), indexy rozličných príručiek atď. Takýto stav materiálu dovoľuje sostavovateľom pri určovaní významu slov stále používať excerpované texty, čo by pri veľkom ich počte nebolo dobre možné. Heslá, citátmi nedoložené (ide zväčša o cudzie slová alebo odvodené tvary domácich slov), uvádzajú sa podľa doterajších slovníkov a podľa úzu sostavovateľov. Keďže excerpovanie slovníkového materiálu trvá vždy dlhší čas, slovník podľa neho spracovaný zachycuje slovnú zásobu súčasnej doby, nie práve dnešného dňa. S touto výhradou a so zreteľom na poznámky, uverejnené v našom časopise (*SR* XIII, 1947, 55), možno povedať, že SSJS skutočne zachycuje súčasný priemerný spisovný jazyk (bez špeciálnej terminologie). Je jasné, že z väčšieho množstva materiálu by bol možný lepší výber dokladov, doloženie ďalších významových odtienkov ap. Preto by veci prospelo, keby sa našla možnosť využiť aj pre matičný slovník materiál, nasbieraný v Slovenskej akadémii vied a umení.

Z týchto poznámok a pripomienok vychodí, že na SSJS treba sa nateraz dívať ako na výsledok práce dvoch sostavovateľov, ktorých podporuje MS, nie ako na oficiálny podnik slovenskej jazykovedy, ako je to v Čechách pri Příručnom slovníku jazyka českého. V tomto bode by sme ho mohli azda porovnávať so slovníkom Vášovým a Trávníčkovým. — Na ostatné otázky odpovedal si A. Dostál sám správne, i keď jeho informácie — ako vidno — neboly úplné.

Iná otázka je, prečo slovníkové práce postupujú u nás tak pomaly. Tejto veci sa dotkol naostatok anonymný prispievateľ denníka *Práca* (IV, 1949, č. 150), ktorý zdôrazňuje súrnu potrebu slovenského slovníka. Autor poznámky prezrádza len povrchnú informovanosť vo veciach jazykovedných (heslo *bezpečie* do Slovníka spis. jazyka slovenského sa dostalo preto, že v slovenskej literatúre sa všeobecne používa napr. v spojení *v bezpečí;* Tvrdého a Kálalov slovník v bratislavských kníhkupectvách možno kúpiť ap.), ale v podstate má pravdu. Slovníkárske práce postupujú u nás pomaly, pretože je málo pracovníkov (v Matici slovenskej toho času pracujú — okrem pomocných síl — dvaja odborníci, v Slovenskej akadémii jeden) a z rozličných príčin nesústreďujú sa na jeden slovník. Okrem toho stále doplňanie materiálu a namáhavé korektúry pracovníkov neobyčajne vyčerpávajú, takže nie je možné žiadať od nich väčší výkon, keď k tomu majú ešte aj iné pracovné povinnosti. Náprava v tomto smere je možná len zväčšením počtu pracovníkov, prípadne sústredením slovníkových prác.

Eugen Jóna

Kritiky a recenzie

PAVEL EISNER: ČEŠTINA POKLEPEM A POSLECHEM; obálka a väzba Jaroslava Švába, vydal Jaroslav Podroužek v Prahe roku 1948, str. 370, cena broš. Kčs 96,—.

Dalo by sa mylne predpokladať, že postačí ku knihe o češtine, ktorú pred jedenástimi rokmi vydal kultivovaný znalec češtiny a prekladateľ z niekoľkých jazykov Pavel Eisner, pridať jeho *Chrám i tvrz* (1946), aby sme dostali od autora všetko, čo chcel a vedel povedať svojím osobitným a temer nenapodobniteľným spôsobom. Tento predpoklad podporuje i okolnosť, že jeho nakladateľstvo pri edícii knihy *Čeština poklepem a poslechem* uvádza, že táto kniha je v metóde i utriedení shodná so zmienenou knihou o češtine, ktorá však bola písaná pre cudzincov. Dôkladným nazretím do tohto nového ‚chrámu i pevnosti' češtiny sa presvedčíme, že predpokladanie klame dôkladne. Prídeme čoskoro na to, že kniha podobného druhu je vítaným radcom i priateľom, takým priateľom, ktorého si berieme ako vyvoleného zo zástupu do seba vnorených snobov a pokrytcov. Postačí malé posedenie, jedna stránka, ba jedno heslo, a sme ako by pohladení priateľskou rukou svojho druha. Postačí v shone dňa chvíľočka intímneho príhovoru knižného druha a zabúdame na mrzutosti i starosti, ale nezabúdame myslieť, ba čo viac, cítiť. Lebo Eisnerova kniha nedá nám chvíľku ozajstnej duševnej pohody po práci. Treba sa sústrediť ešte dôkladnejšie ako pri suchopárnom slohu matematika, ale v tom je práve rozprávačské umenie tohto úprimného ctiteľa jazyka, že vie našu pozornosť zaujať temer bez zámeru, samovoľne. A vybavuje naše city. Pro i contra, lásku strieda nenávisť, oslava sleduje brýzganie, óda je v pätách žalmu. A čo vlastne chcel Eisner touto vôbec nie osobnou spoveďou? Nič viac, ako „přimět (nás), (aby sme) prožívali češtinu vědomě, soustředeně. Ne jako já, zas jinak, po svém" (porov. jeho predhovor, ktorého stručnosť je viac ako prikladná). Keď sme už pri jeho úvodných slovách, povšimnime si hneď aj jeho pomôcky, pretože „bývá zvykem uvést použité prameny". Predovšetkým Váša—Trávníček, Slovník jazyka českého. A potom nič viac, len „život strávený s češtinou". Trocha čudný prameň, i keď vítanejší ako šaty pre nahého a obsažnejší ako život mnohého.

Akosi čudne začíname recenziu tejto knihy o pôvaboch i špatnostiach češtiny. Zvádza na to autorov štýl (s večným výkrikom:

Nebuď ani vo vede suchý!) a vidíme, že píšeme asi v duchu, v ktorom sme posudzovali Eisnerovu knihu *Chrám i tvrz* hneď po jej vyjdení. A keď sa s autorom delíme o úprimnosť, musíme pripustiť, že jedine toto kritérium obstojí. Nejde o traktát, ani o vedeckú úvahu. Ide o poučnú a pritom veľmi pútavú knihu o tom, že si máme všímať to, čím denne narábame, že si máme dať *prácu* s tým, čo vyslovíme, a nielen naučené vyslovovať bez vnútorného, intímneho zblíženia so slovom, bez radosti alebo zlosti, pri pôvabe alebo nemožnosti tvaru, prípadne pôvodného významu slova.

Exempla trahunt, alebo skôr príklady hovoria za obšírny výklad, preto dajme hovoriť pôvodcovi:

„*Bodu* si važte. Za prvé proto, že čeština rozlišuje *bod* a *tečku*. Němci to splývá v *Punkt*, a nejen *Němci*. Za druhé proto, že *bod* se musil probojovat proti *puňktu*. Také slovesa se výrazně rozcházejí: *bodovati* (punkten) a *tečkovati* (punktieren). Čeština zde byla pozoruhodně vynalézavější."

Jedine pre túto poslednú vetu si Eisner dal prácu s heslom *bod*. Chcel poukázať na vynaliezavosť oproti vznešenej nemčine a mysliaci ju nájde i tam, kde by to nepredpokladal.

„Jsou v každém jazyce rýmy osudové. V češtině na príklad, jak vám dosvědčí Karel Hynek Mácha, *tvář* a *zář*, *stín* a *klín*, *den* a *sen*. Z nichž o každém by se dalo napsat pojednání.

A obdobně je český *jedlík* osudově svázán s *knedlíkem* s faute de mieux třeba i s *rohlíkem*. Najmě však — najmě se zde hodí, jak uznáte — s *knedlíkem*. *Jedlík : knedlík; knedlík : jedlík* — ti dva se musili najít a nalézat napořád, jazyk sám tomu chtěl. Moc osudu se tomu říká. La forca del Destino."

Alebo:

„*Jeseň*. Krásné slovo, ba že krásné. Ale ta znivá krása se mu stala osudnou, ohmatali, umýcili je tak, že pero jen trochu slušné se mu vyhne. Těžko povědět, jak líto je mi takových slovních krasavic. Chuděry, ani trochu nemohou za své ponížení."

Pôvodca priamo smúti namiesto slova. Bolí ho sprofanizovanie „krásneho" slova, tým väčšmi, že je bezmocný.

Pri slovách *kšeft se kšaftem*, ktoré vznikly z jedinej predlohy (nem. *Geschäft)* jasá takto:

„... z jediného výchozího slova cizího máme slova dvě; z nich jedno, *kšaft*, je archaizmus obestřený jednak selskou velebou dědovskou, jednak — mediem Komenského — národní tragikou pobělohorskou; druhé z nich, *kšeft*, je sprostota rajzácká, machrovská, šíbrovská, profitářská.

Lze diferencovat nádherněji? Lze naložit s půjčenou hřivnou rozšafněji, než zde (a v leckterém případě obdobném) učinila čeština?"

Keby Eisner sledoval len túto stránku — diferenciáciu, pôvodnosť a osobitnosť materinskej reči — už tým by vykonal mnoho.

„Pane pokladní, máte ještě lenošku na zítřejší Prodanou nevěstu? Jak díte, že tak nelze říci u divadelní pokladny? Že by se vám vysmáli? Rád věřím. Vezmeme si z toho poučení: je kus nábytku, druh židle, jemuž říkáme jednou *lenoška,* jindy *křeslo.* Někdy jsou to slova záměnná, můžeme jedno nahradit druhým: jindy nemůžeme.

Ta holka je ale křeslo!

To že rovněž nejde? Neodporuji vašemu mínění. Ale všimněte si: slovo *lenoška* znamená jednou druh křesla, pohodlné židle, jindy lenošnou bytost ženskou. A ani se nám to neplete."

Koľko vtipu a názorného, pútavého výkladu. A pritom sa riešia veci vysoko dôležité, univerzita lexika.

„Loupežník je něco jiného než *lupič.* Uvědomíte si to hned, jakmile zkusíte říci Schillerovi *Lupiči.* Neboť *lupič* je případ podle trestního zákona, *loupežník* je však romantický highlife. *Milá sedmi loupežníků,* nikoli *lupičů.*

Třetím kumpánem v cechu je *raubíř.* Příbuzný, ale netotožný s *lupičem* a *loupežníkem* ... Má tedy čeština *loupežníka, lupiče* a *raubíře.* Požehnaný jazyk."

Miest podobného druhu je v knihe veľmi mnoho. Mnohé nie je ani priemernému znalcovi materinskej reči nové, ale drieme to v ňom neuvedomene, pretože nemá kedy zaoberať sa odtienkami.

„Nemodlenec. Slovo zvláštní svým trpným tvarem. Říkáme *nemodlenec* a Karolina Světlá má román s tímto jménem v čele, ačkoli bychom neřekli, že někdo je *pomodlen.*"

Aj tu presvitá jemný jazykový cit pôvodcov, na druhej strane radosť, že živý jazyk zabudne i na oxymoron, a predsa sa neprehrešuje.

„Ne každé jméno odtažité mohu zdrobnit, slovo *ostuda* mohu. Tak tedy *ostudička.*

— Nu, a co bylo dál? Jak to skončilo?

— Jak by to skončilo, řekněte sám — — —

— Tak tedy ostuda?

— Ne právě ostuda, ale ostudička.

— Formát?

— Co vám budu povídat? zcela slušná ostudička, solidní jakost.

— Ale přec ne taková ostuda, jak jste se na ni těšili, že?

— Hm... to tedy ne, to máte pravdu."

Reč živá, hovorová, to je doména nielen Havránkova, Trávníčkova, ale predovšetkým Eisnerova, keď máme na mysli českých znalcov jazyka, ktorí píšu vecne, nie beletristicky.

Postačí si tiež povšimnúť heslo *Otázka* (a problém), aby sme cítili (!) sarkazmus pôvodcov voči zneužívateľom obsažného slova *problém.* Štýl úplne pripomína *Chrám i tvrz,* i množstvo dokumentácie.

„Tchyně. Slovo prostě zlověstné svým zvukem. Tím náslovným souhláskovým shlukem *tch.* Zde opravdu nomen jest omen..."

Alebo:

„Trpaslík. Má jméno skoro delší, než je sám. Srovnej s ním jeho jinojazyčné kolegy *le nain, the dwarf, der Zwerg.* A *pidimužík* je ještě delší.“

A podobne (stránkovanie vynechané, pretože podľa hesiel dá sa každý príklad hneď vyhľadať).

Týchto niekoľko príkladov nám postačí na predstavu, čo všetko si autor všíma pri jednotlivom hesle. Je to „ohmatávanie“ jednotlivých slov dnešnej češtiny, spisovnej i ľudovej. Hľadanie ich osobitností, tajomstva ich pôsobivosti (zvukovej, smyslovej, citovej). A večná pomoc cudzích jazykov predstavu slova len ozrejmuje, okrem toho, že už aj týmto a vyjadrovaním „vo vyššom štýle“ miestami robí z diela neprístupnú pevnosť pre tých, ktorí síce materinskú reč majú radi, ale okrem nej nepoznajú nijaký iný jazyk (o nematurantoch už ani nehovoriac).

Spomínali sme lásku i nenávisť pôvodcovu k určitým slovám. Bez týchto citov nemôžeme ani mať úprimný, ba priamo srdečný vzťah k jazyku. A Eisner (ako to potvrdil vo svojich predchádzajúcich knižných výlevoch) prekypuje citom v skúmaní jazykových otázok, a to len a len preto, aby čitateľa donútil materinskú reč *prežívať,* a nie len vedieť.

Čeština poklepem a poslechem môže byť temer i slovenčinou, i keď nechceme tým povedať, že sa slovenčina stotožňuje s češtinou vo všetkých heslách a vývodoch Eisnerových. Naopak, slovenčina v podobnom rúchu by bola i sladšia, i osobitnejšia, i v mnohom zaujímavejšia. Ale do tých čias, kým sa aj my zmôžeme na takýto čudný slovník slovenčiny, bude nám čeština tým, čo sme uviedli na začiatku — radcom i priateľom. Priateľom, pri ktorom v pohode treba i myslieť i — cítiť.

František Oktavec

Rozličnosti

Okružok a *okrušok, okruštek.* (A. R., Z.) — Vo vete „Z nakrájaných 68 *okrúškov* chleba rozobraly si deti 56 *okrúškov*" (Masár—Šteinhíbel—Vencel, Počtovnica pre 2. postupný ročník, Bratislava 1948, 144) píše sa — podľa našej mienky — v slove „okrúškov" písmeno *š* správne. Ide tu o deminutívum slova *okruch: okrušok,* kde je také striedanie *ch: š,* aké je i v tvaroch: *kruch: krušec, krušiť, skrúšený* a *hrach: hrášok, prach: prášok, hriech: hriešik, orech: oriešok* atď. *Okruch* v písme i vo výslovnosti často sa zamieňa s tvarom *okruh,* hoci etymologicky sú to dve rôzne slová. *Okruh* s významom ‚kus odkrojeného chleba' píše sa napríklad u Timravy (II, str. 62): Stála nad válovom, kde žraly svine, a jedla chlieb, majúc veľký *okruh* v ruke; (str. 87): ... a natrel jej i masla hrubo na *okruh* chleba; (str. 125): ... odštipuje palcom ako mak chleba z *okruhu* im predloženého za páleným; alebo u A. Sládkoviča (Spisy básnické, 1861, str. 20): Čo vzývaš nad *okruh* chleba! *Okruch* s tým istým významom sa píše napríklad u Hviezdoslava (V, 78): *okruch* chleba, u Rázusa (Maroško 159): *okruchy* chleba nevyjdú na zmar, u J. Alexyho (Na voľnej vôľuške 19): slivkovým lekvárom natretý *okruch* bieleho chleba, u J. Bodenka (Zapálené srdce 213): A keď na *okruch* chleba, ktorý je pre jedného málo, striehne nás desať? atď. Inak, pravda, slovo *okruh* má obyčajne význam ‚kruh, okres, oblasť, obvod, okolie' ap.

Podobne je to i v deminutívnych tvaroch: u D. Chrobáka (Drak sa vracia 96) je *okrušek* chleba, u Margity Figuli (Babylon IV, 222) je *okrušok* chleba, u Hviezdoslava (IV, 44) *okruštek* chleba, u Timravy (II, 120) *okruštek* chleba. Z ľudovej reči M. Kálal vo svojom slovníku dokladá zo stredného Slovenska *okrušok* i *okružok, okrúžok* (chleba); tvar *okružok* vyskytuje sa i v Novohrade a inde.

Toto kolísanie *okruh: okruch, okružok: okrušok* možno vysvetliť z tzv. hyperkorektnosti, t. j. zo zveličenej snahy po správnom písaní a vyslovovaní. V slovenčine *h* a *ch* na konci slova sa rovnako vyslovujú: na absolútnom konci, pred pauzou, tak isto pred neznelou spoluhláskou ako *ch* (neznelé), pred znelou párovou i jedinečnou ako *h.* Keďže v našom etymologickom povedomí tvar *okruch* je dosť osamelý, kým *okruh* sa môže ľahko spájať s príbuznými tvarmi (porov. *kruh, krúžiť, okrúžiť* atď.), ba nebolo ani veľkých významových prekážok (okruch chleba má podobu časti kruhu), aby oba

tvary splynuly v jeden, ľahko možno pochopiť, že tvar *okruh, okružok* niekomu sa zdá správnejší. No v spisovnom jazyku rozlišujeme oba tvary. ‚Kus odkrojeného chleba' sa volá *okruch,* kým slovo *okruh* má uvedené už významy. K slovu *okruch* je deminutívny tvar *okrušok,* a to s krátkym *u,* ako je aj *okružok* (Pravidlá 292). Tvar „okrúšok" s dlhou kvantitou okrem citovanej učebnice nie je nám známy ani z literatúry, ani z nárečí. Deminutívny tvar druhého stupňa je *okruštek* (Pravidlá 292). *ej.*

Ďalekopis. (O. D., B.) — Názov prístroja, prenášajúceho písmo na diaľku, nie je v slovenčine ešte celkom ustálený. I v češtine sú dva tvary *dálnopis* a *dálkopis.* Pravidlá slovenského pravopisu (z r. 1940) uvádzajú tvar *ďalekopis* a tvar *diaľnopis = ďalekopis s hviezdičkou ako nesprávny. Slovník spisovného jazyka slovenského podľa toho uvádza *diaľnopis = ďalekopis, ale i pri ďalekopis je hviezdička, to znamená, že ho sostavovatelia slovníka nepokladajú za všeobecne prijaté a používané. Najmä nie v tom smysle, že by sa ním mohlo nahradzovať medzinárodné slovo telegraf. Ak treba rozlišovať medzi telegrafom ako prístrojom, prenášajúcim značky (napr. Morseho prístroj), a prístrojom, prenášajúcim priamo písmo, s jazykovedného stanoviska možno voliť medzi slovami „ďalekopis" alebo „diaľkopis". Pre tvar *ďalekopis* hovorí zaužívaný názov *ďalekohľad* podobného zloženia. Tvar „diaľnopis" nemá v spis. slovenčine dostatočnú oporu, pretože i prídavné meno „diaľny" vyskytuje sa len v básnickom jazyku. V tomto smysle bude treba doplniť heslo *ďalekopis* aj v Slovníku spis. jazyka slovenského, hoci jeho úlohou nie je vyčerpať všetky odborné názvy. Takéto termíny sa tvoria a ustaľujú v príslušnom pracovnom odbore; lingvisti tu môžu len radiť, no nikdy nie sami rozhodovať. *ej.*

Subjekt, -u, m.? — Pravidlá slovenského pravopisu (Turčiansky Svätý Martin 1940) uvádzajú na str. 393 heslo *subjekt* takto: subjekt, -u, m., podmet, obchodný pomocník; ... Uvádzanie pojmov *podmet* i *obchodný pomocník* pri termíne *subjekt* je nesprávne, ak sa uvádza pre gen. sg. pádová prípona *-u.* Substantíva muž. rodu životné, vychodiace v nom. sg. na konsonant, majú v gen. sg. pádovú príponu *-a: chlap — chlapa, princ — princa, burič — buriča, sused — suseda, apoštol — apoštola* ap. Príponu *-u* majú v gen. sg. priezviská, vychodiace na *-o* (*Vančo — Vanču, Lenčo — Lenču, Ďurčo — Ďurču, Lenko — Lenku, Benko — Benku, Kľačko — Kľačku, Krno — Krnu, Vavro — Vavru, Botto — Bottu* a pod.). Pokiaľ teda pri subst. *subjekt* ide o obchodného pomocníka, je v gen. sg. pádová prípona *-a,* a nie *-u: subjekt, -a,* m. Ak ide o ‚podmet', vtedy je *-u:* subjekt, -u, m.

V tomto smysle prichodí opraviť uvedené heslo v pravopisnom slovníku budúcich Pravidiel. *L. D.*

Service? — Pravidlá slovenského pravopisu na str. 373 uvádzajú heslo *service:* service (fr. čítaj servís), -u, m. Upozorňujeme, že pôvodné písanie u nás ustupuje a vžíva sa písanie, zachycujúce sloven. grafickým systémom príslušnú výslovnosť. Napr.: V zime daroval Armance *servís* na večere (I. A. Gončarov, Úšust I, prel. Hana Ruppeldtová, Turč. Sv. Martin 1940, str. 14). Budúce Pravidlá môžu uviesť uvedený prepis. *L. D.*

Lok. pl. *dielniach?* — Pri subst. typu *ulica* sú v dat. a lok. dvojaké pádové prípony: 1. *-iam, -iach,* ak je kmeňová slabika krátka *(uliciam, uliciach; baniam, baniach),* 2. *-am, -ach,* ak je kmeňová slabiká dlhá, ak je v nej dvojhláska alebo ak pred pádovou príponou *-a* v nom. sg. je spoluhláska *j (spálňam, spálňach; tôňam, tôňach; galejam, galejach).* Od *dielňa* prichodí podľa toho správny lok. pl. *dielňach,* a nie „dielniach", ako je v citáte: Nie je možné konzervovať na univerzitách tradičný spôsob „akademického flinkania", zatiaľ čo v *„dielniach"* sa rodia nové formy socialistického života (Práca IV, č. 49, str. 4). *L. D.*

Nom. pl. *impéria, indivídua,* dat. pl. *definíciam,* lok. pl. *machináciach?* — Podstatné mená stredného rodu, vychodiace na *-um,* alebo *-o, -on* s predchádzajúcim vokálom *(gymnázium, báryum, lýceum, rezíduum; kakao, trio, duo; synedrion, entozoón)* majú v nom., dat. a lok. pl. pádové prípony *-á, -ám, -ách (gymnáziá, lýceám, rádiách* a pod.). Podľa toho od subst. *impérium* bude nom. pl. *impériá,* a nie „impéria", ako to čítame v Práci IV, č. 39, str. 3: *„Impéria"* ako vzory. Rovnako príde tvar *indivíduá,* a nie „indivídua": *„Indivídua",* posháňané v táboroch DP (Nové slovo VI, 1949, 143). Pádové prípony *-ám, -ách* v dat. a lok. pl. sú aj pri subst. ženského rodu, vychodiacich v nom. sing. na *-ia: divízia,* dat. pl. *divíziám,* lok. pl. *divíziách.* Nesprávne je *„definíciam":* Mohli by sme síce pripomenúť, že de Saussure definuje langue i parole ešte iným spôsobom než pomocou pojmu language (langue ako systém znakov, parole ako hovorová činnosť jednotlivcov), a proti týmto „definíciam" Doroszewski nič nenamieta (Kořínek, Úvod do jazykospytu, Bratislava 1948, str. 29), a *„machináciach":* Vo všetkých týchto „machináciach" hral aktívnu úlohu Vatikán (Nové slovo VI, 1949, 112). *L. D.*

Prekažkár? — Jednou z málo pestovaných športových ľahkoatletických disciplín je prekážkový beh. Tento šport nazývame prekážkovým, lebo pri ňom musí športovec splniť dve podmienky: vyvinúť rýchly beh a preskočiť prekážky. Športovec, ktorý tento beh pestuje, je *prekážkár.* Slovo *prekážkár* patrí do skupiny mien zamestnania (nomina officii) a keďže je denominatívneho pôvodu, je vlastným menom zamestnania. Vlastné mená zamestnania tvoríme najmä z podstatných mien všetkých troch rodov, napr.: *stolár*

(< stôl), rybár (< ryba), kolesár (< koleso) ap. Z podstatných mien ženského rodu tvoríme napr. tieto mená zamestnania: *cestár (< cesta), čiapkár (< čiapka), čipkár (< čipka), čižmár (< čižma), halenár (< halena), handrár (< handra), hodinár (< hodiny), krčmár (< krčma), rezbár (< rezba), rybár (< ryba), sedlár (< sedlo)* a pod.

Sem patrí aj meno *prekážkar (< prekážka)*. Mnohí jednotlivci, ktorí nepoznajú spôsob tvorenia týchto mien, ale pritom poznajú zákon o rytmickom krátení, odstraňujú dve dĺžky po sebe a píšu „prekážkar" alebo „prekažkár". — K prvej nesprávnej forme načim podotknúť, že prípona *-ár* má tú vlastnosť, že sa neskracuje ani v prípadoch, kde by malo nastať krátenie (Pravidlá slovenského pravopisu, str. 65). — K druhej nesprávnej forme možno zasa podotknúť, že pri menách zamestnania môžu po sebe nasledovať i dve dlhé slabiky, a preto ani po nasledujúcom dlhom odvodzovacom sufixe nemusí sa predchádzajúca slabika krátiť, napr.: *kôrkár, mliekár, obrázkár, poviedkár, sviečkár* ap. Do tejto skupiny môžeme zaradiť i meno *prekážkár*. Formy „prekažkár" (Šport V, 18a, str. 3e) a „prekážkar" neobstoja. Užívajme preto toto meno iba v spisovnej forme *prekážkár*. *sm*

Výškar? — Športovec, ktorý pestuje v ľahkej atletike skok do výšky (skok vysoký), volá sa *výškár*. I toto meno je vlastným menom zamestnania, a je denominatívneho pôvodu. Odvodzovací sufix *-ár* sa ani po dlhej slabike neskracuje. Nie je preto etymologicky odôvodnená forma s krátkym odvodzovacím sufixom *„-ar"*, ktorý ani v spisovnej slovenčine nejestvuje. Ak sa teda táto forma v športovom časopise vyskytuje (Šport V, 18a, str. 3c), nie je opodstatnená a v budúcnosti jej treba vyhýbať. Správna je iba forma *výškár*, ktorú pri sostavovaní nových Pravidiel slovenského pravopisu bude treba uviesť do ich slovníkovej časti, a to pri hesle *výška*. *sm*

Štrekár? — Športovci, pestujúci beh na dlhšie trate, nazývajú sa v športovom slangu *štrekármi*. A z tohto slangu dostáva sa „štrekár" i do našich časopisov (Práca IV, 86, 3e). Toto slovo ako vlastné meno zamestnania vzniklo zo slova ‚štreka'. V slovenčine je to zbytočný germanizmus (nem. *Strecke* ‚vzdialenosť, trať'), keďže ho vieme nahradiť podstatným menom *trať*. Z neho môžeme dobre odvodiť vlastné meno zamestnania odvodzovacím sufixom *-iar*, teda: *trať* + *-iar* > *tratiar*. Príponou *-iar* tvoríme vlastné mená zamestnania, ak substantíva, z ktorých tieto mená tvoríme, doznievajú na mäkkú spoluhlásku, napr.: *kachliar (< kachle), hrnčiar (< hrniec), kľučiar (< kľúč), nožiar (< nôž), peciar (< pec), soliar (< soľ)* ap., a preto i forma *tratiar* je náležitá a etymologicky správne odvodená. Pravidlá slovenského pravopisu ju síce pri hesle *trať* nemajú, ako

v nich chýba i veľké množstvo iných mien zo šport. terminologie, ale v budúcnosti bude potrebné pojať aj toto meno zamestnania do slovníkovej časti Pravidiel slovenského pravopisu. Športovým novinárom a prispievateľom do športových rubrík odporúčame nahradzovať formu „štrekár" formou *tratiar,* ak, pravda, neupotrebia spojenie *bežec na dlhé trate.* *sm*

Cezpoľný. — Za české *přespolní* vžíva sa v slovenčine slovo *cezpoľný.* Pravidlá slovenského pravopisu v slovníkovej časti toto slovo neuvádzajú. Má dva významy. Za české *přespolní žák* začína sa u nás vžívať *„cezpoľný" žiak,* hoci toto rozvitkové spojenie v slovenčine nevystihuje to, čo by malo označovať. České *přespolní žák* označuje žiaka, ktorý dochádza do školy z vidieka. V slovenčine je omnoho výstižnejšie pomenovanie *vidiecky žiak,* a to aj preto, že slovo *cezpoľný* sa už zaužívalo v športovej terminologii v spojení *cezpoľný beh,* ktorým sa označuje beh športovcov, slúžiaci obyčajne za tréning na začiatku ľahkoatletickej športovej sezóny, z miesta štartu ulicami miest do chotára, do polí a späť do cieľa. Vhodné je preto za české *přespolní žák* užívať slovenské *vidiecky žiak* a za české *přespolní běh* slovenské *cezpoľný beh.* *sm*

Score, či *skóre?* — U športovcov je toto slovo všeobecne známe, no každý Slovák mu nerozumie. Zapadá do športovej terminologie tých športov, v ktorých sa výsledok športového boja dvoch mužstiev vyjadruje pomerom, napr. vo futbale, hokeji, hádzanej, basketbale ap. Toto slovo udáva počet gólov, košov, bodov ap., ktoré prvé mužstvo dalo druhému v pomere k počtu gólov, košov ap., ktoré dalo druhé mužstvo prvému. Slovo *score* je anglického pôvodu ako väčšina športových termínov a znamená okrem iného i ‚športový výsledok' (Ján Vilikovský, Anglicko-slovenský slovník, Bratislava 1946, str. 494). V slovenských športových časopisoch, resp. v športových rubrikách našich denníkov, píše sa toto slovo vo dvoch formách, preto načim o písaní cudzích slov v slovenčine povedať toto: Dokiaľ sú v slovenčine cudzie slová menej známe a nevžité, píšeme ich pravopisom toho jazyka, z ktorého pochádzajú, napr.: *avenue, interview, menu, niveau, revue, tableau* ap., hoci ich vyslovujeme celkom ináč. Ak však takéto cudzie slová sa vžijú a stávajú sa známejšími, prispôsobujú sa hláskoslovným a iným zákonom spisovného jazyka, hláskoslovne sa prispôsobujú slovenským slovám a skloňujú sa podľa vzorov slovenských podstatných mien. Ako ukážku takéhoto slova uvádzame slovo *hokej* z pôvod. anglického *hockey,* ktoré v prvých rokoch rozšírenia tohto športu písalo sa v pôvodnej forme *hockey.* Keďže sa tento šport u nás všeobecne rozšíril, jeho názov stal sa známejším, hláskoslovne sa prispôsobil k slovenským slovám a začal sa písať vo forme *hokej,* i keď pôvod. anglická výslovnosť je *hoki.* Podobne je to i so slovom *volejbal.*

To isté môžeme aplikovať i na slovo *score*. Aj ono bolo pôvodne v slovenčine neznáme, preto sa písalo pravopisom pôvodného, teda anglického jazyka vo forme *score*. Časom sa však vžilo a dnes je u športovcov a obdivovateľov športu všeobecne známe, čo dokazuje i okolnosť, že z tohto slova tvoríme v slovenčine už aj sloveso, a to so slovenským zakončením *-ovať* (i keď pravopisne nie je ešte ustálené): *scorovať, skorovať, skórovať*. V danom prípade, keď sa slovo vžíva, načim ho písať slovenským pravopisom. Pri ustálení správnej grafickej formy tohto slova narážame na tri pravopisné problémy: 1. písať v danom slove spoluhlásku *c*, či *k*, 2. písať krátke *o*, či dlhé *ó*, 3. písať na konci slova *-e* podľa anglického pravopisu, alebo toto *-e* odvrhnúť, nakoľko sa v angličtine nevyslovuje. — 1. V prevzatých slovách, ktoré sú už vžité, nahradzujeme cudzie *c* podľa výslovnosti slovenským *k* (Pravidlá slovenského pravopisu, str. 21), napr.: *kapitola, konzul, kontrakt, konvent, korektúra* ap., teda i v tomto našom prípade máme písať *k*. — 2. Ak sú cudzie slová už vžité, označujeme v slovenčine dlhé hlásky týchto slov dĺžňom. Keď teda slovo *score* vyslovuje sa v angličtine s dlhým *ó*, je toto *ó* náležité v tomto slove i v slovenčine. — 3. Koncové *-e* bude treba v slovenskom znení ponechať a ho aj vyslovovať, i keď sa v pôvodnom jazyku nevyslovuje, veď takto píšeme a vyslovujeme v slovenčine viac cudzích slov, napr.: *finále* (franc. *finale*, vyslov *finál*, angl. *final*), *kanoe* (angl. *canoe*, vyslov *kenú*) ap. Správnou spisovnou formou podľa toho môže byť iba forma *skóre*. Načim ešte podotknúť, že toto podstatné meno je stredného rodu, teda (to) *skóre*. Pri vydaní nových Pravidiel slovenského pravopisu bude treba i toto slovo uviesť do ich slovníkovej časti, a to súčasne i s označením správnej výslovnosti. — Chybné formy: ‚score" (Štart III, 15, str. 2d, 2e) a ‚scóre' (Šport V, č. 16, str. 1e) odporúčame nahradiť formou *skóre*. *sm*

Scorovať, skorovať, či *skórovať?* — Ako pri slove *skóre*, tak aj pri slovese, od neho odvodenom, robia sa často chyby z neznalosti hláskoslovných zákonov, platných v spisovnej slovenčine, takže i toto sloveso možno čítať v našich športových časopisoch, resp. v športových rubrikách, až v trojakej forme. Prvá forma „scorovať" má celý koreň podľa anglickej formy slova *score*. Druhá forma „skorovať" má už síce v grafike za angl. *c* slovenské *k*, ale naproti tomu má krátke *o* podľa optického dojmu z angl. *score*. Autori, ktorí píšu toto slovo s krátkym *o*, iste si neuvedomujú správnu výslovnosť tohto slova v angličtine a prenesene i v slovenčine. Treťou formou je forma *skórovať*. V slovenčine majú slovesá 6. triedy, odvodené od podstatných mien, korennú samohlásku krátku, napr.: *kupovať (< kúpa)*, alebo dlhú, napr. *žalárovať (< žalár)*. Krátka korenná samohláska vyskytuje sa väčšinou pri slovesách staršieho pôvodu, napr.: *panovať (< pán), pracovať (< práca), vychvaľovať*

(< chvála), kupovať (< kúpa), kým dlhá korenná samohláska sa nachádza pri slovesách mladšieho pôvodu, napr.: *článkovať (< článok), rýmovať (< rým), účinkovať (< účinok)* ap. Do tejto druhej skupiny patrí aj sloveso *skórovať (< skóre),* písané s dlhou kvantitou v koreni slova, preto ho používajme miesto chybných foriem: „scorovať, scorovanie" (Šport V, 12, 2a; 13, 4b) a „skorovať" (Šport V, 15, 1a). *sm*

Rekordman, či *rekordér?* — Športovec, ktorý dosiahol rekord v niektorej športovej disciplíne, nazýval sa až dosiaľ *rekordman.* Pravidlá toto meno nemajú. V ostatnom čase na označenie tohto športovca začína sa užívať meno *rekordér* (Práca IV, 86, 3f), ktoré svojím zakončením patrí do skupiny cudzích mien, ako napr.: *aranžér, debatér, dekoratér, dezertér, exportér, frizér, kolportér, masér, montér, operatér, šofér, šprintér* ap. Z týchto mien, i keď sú cudzieho pôvodu, možno prechyľovaním utvoriť ženské formy, napr.: *aranžérka, debatérka, dekoratérka, dezertérka, exportérka, frizérka, kolportérka, masérka, montérka, operatérka, šoférka, šprintérka* ap. Z tohto dôvodu vidí sa meno *rekordér* v športovej terminologii vhodnejšie než meno *rekordman.* *sm*

Streľa? — V spisovnom jazyku slovenskom tvoríme podstatné mená dejového významu (nomina actionis) zo slovesných koreňov viacerými sufixami, z ktorých veľmi častý je sufix *-a.* Tieto mená dejového významu tvoríme zo slovies viacerých tried, ale IV. slovesná trieda je z nich najproduktívnejšia, ako to môžeme pozorovať i na týchto príkladoch: *chyba (< chybiť), kúpa (< kúpiť), oprava (< opraviť), ozdoba (< ozdobiť), podpora (< podporiť), skaza (< skaziť), zátopa (< zatopiť)* ap. Pri týchto odvodeninách zisťujeme, že korenná spoluhláska deverbatíva je tá istá, nezmenená, ako pri príslušnom slovese. K tejto skupine mien dejového významu patria i slová, ktorých slovesná korenná spoluhláska *ď, ľ, ň, ť* sa v odvodenom deverbatíve depalatalizuje, napr.: *jazda (< jazdiť,* vyslov *jazďiť), náhrada (< nahradiť), obroda (< obrodiť), príhoda (< prihodiť sa); chvála (< chváliť), modla (< modliť sa); hana (< haniť), obrana (< brániť); odplata (< odplatiť); pocta (< poctiť), strata (< stratiť), zákruta (< zakrútiť)* ap. Do tejto druhej skupiny patrí aj meno *strela (< streliť),* písané s tvrdým *l.*

Meno *strela* pôvodne patrilo ako termín do vojenskej terminologie. Odtiaľto sa však dostalo i do športovej terminologie futbalovej hry a znamená ‚silný kop' napr. v tomto spojení: Silná *strela* mihla sa vedľa prázdnej brány, Brankár zneškodnil veľa nebezpečných *striel* ap. — Nie je preto opodstatnená forma „streľa", písaná s *ľ,* napr. v týchto vetách: Kokštein „streľou" z diaľky umiestil loptu do prázdnej bránky alebo: V sobotňajšom zápase na Sparte videlo obecenstvo delovú „streľu" Vedrala (Práca IV, 86, 3a a 3b).

podobne: Biskup v bráne zneškodnil veľa „strieľ" žilinských útočníkov (Práca IV, 79, 1d).

Správna je iba forma *strela* a od nej odvodené slová *strelný, strelnica.* *sm*

Sadba a *sadzba.* — V slovenčine slová, tvorené zo slovesného koreňa sufixom *-ba,* majú význam dejový; nazývame ich menami dejového významu (nomina actionis). Takéhoto pôvodu sú aj uvedené dve substantíva *sadba* a *sadzba,* ktoré sa v tlačenom texte pomerne často zamieňajú. Prvé meno (Pravidlá ho nemajú!) odvodené je od slovesa IV. triedy slovesnej *sadiť,* a to tak, že ku koreňu *sad-* pridávame odvodzovaciu príponu *-ba.* V slovenčine týmto spôsobom tvoríme veľké množstvo mien dejového významu, napr.: *boriť sa > borba, deliť > delba, haniť > hanba, hradiť > hradba, hroziť > hrozba, kosiť > kosba, liečiť > liečba, mlátiť > mlatba, páliť > paľba, prosiť > prosba, túžiť > túžba* ap. Ak pred sufixom *-ba* sú spoluhlásky *ď, ň* alebo *ť,* depalatalizujú sa, napr.: *súdiť* (vyslov *súďiť*) *> sudba, hradiť > hradba, chodiť > chodba; haniť > hanba, ženiť sa > ženba; mlátiť > mlatba* ap.

Niekedy môžeme v tlačenom slove čítať i nenáležitú formu „saďba", lebo korenná spoluhláska *ď* (v pravopise *d*) pri tvorení mien dejového významu sa vždy depalatalizuje, ako to možno pozorovať i na uvedených príkladoch, a tým stráca svoju pôvodnú mäkkosť.

Prídavné meno k menu *sadba* je *sadbový.* Hovoríme napr. o *sadbových* zemiakoch (Práca IV, 116, 16e).

Druhým menom je meno *sadzba.* I toto meno je dejového významu, ale na rozdiel od prvého je odvodené od slovesa V. slovesnej triedy *sádzať.* V slovenčine tvoríme mená dejového významu aj od slovies V. triedy, pravda, dosť ojedinele, ale tiež sufixom *-ba,* napr.: *kliať > kliatba, merať > merba, orať > orba, plávať > plavba, rezať > rezba, siať > siatba, viazať > väzba* ap. Sem patrí aj meno *sadzba,* utvorené od slovesa *sádzať* príponou *-ba,* teda: *sádz(ať) + -ba > sadzba.* Tu načim ešte upozorniť, že korenná dlhá samohláska z infinitívu sa v odvodenom mene dejového významu kráti. Toto krátenie je náležité a možno ho pozorovať v týchto príkladoch: *plávať > plavba, viazať > väzba* a tak aj *sádzať > sadzba.* Meno *sadzba* užijeme napr. v týchto vetách: *Ručná sadzba je pomalá, Metér láme sadzbu, Sadzba bola rozhádzaná, Rukopis je v sadzbe* ap. Z mena *sadzba* je ďalej odvodené prídavné meno *sadzobný* a z neho substantívum *sadzobník.*

Je preto potrebné rozlišovať podstatné mená *sadba* a *sadzba.* Pri budúcom vydaní Pravidiel slovenského pravopisu bude treba v slovníkovej časti heslo *sadiť* doplniť menom *sadba.* *sm*

Vedie redakčný kruh. Zodpovedný zástupca časopisu Dr. Eugen Jóna. — Vydáva Matica slovenská. — Tlačí Neografia, úč. spol., v T. Sv. Martine.
Toto dvojčíslo vyšlo v auguste 1949.